

Bruksela, 23 września 2026 r.
(OR. en)

13300/26

COPEN 337
JAI 1163
FREMP 291

PISMO PRZEWODNIE

Od:	Sekretarz generalna Komisji Europejskiej (podpisała dyrektor Martine DEPREZ)
Data otrzymania:	23 września 2026 r.
Do:	Thérèse BLANCHET, sekretarz generalna Rady Unii Europejskiej
Nr dok. Kom.:	COM(2026) 497 final
Dotyczy:	SPRAWOZDANIE KOMISJI DLA PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO I RADY na temat wdrożenia zalecenia Komisji (UE) 2023/681 z dnia 8 grudnia 2022 r. w sprawie praw procesowych osób podejrzanych i oskarżonych podlegających tymczasowemu aresztowaniu oraz materialnych warunków pozbawienia wolności

Delegacje otrzymują w załączeniu dokument COM(2026) 497 final.

Załącznik: COM(2026) 497 final

KOMISJA
EUROPEJSKA

Bruksela, dnia 23.9.2026 r.
COM(2026) 497 final

SPRAWOZDANIE KOMISJI DLA PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO I RADY

**na temat wdrożenia zalecenia Komisji (UE) 2023/681 z dnia 8 grudnia 2022 r. w sprawie
praw procesowych osób podejrzanych i oskarżonych podlegających tymczasowemu
aresztowaniu oraz materialnych warunków pozbawienia wolności**

Wprowadzenie

8 grudnia 2022 r. Komisja przyjęła zalecenie Komisji (UE) 2023/681 w sprawie praw procesowych osób podejrzanych i oskarżonych podlegających tymczasowemu aresztowaniu oraz materialnych warunków pozbawienia wolności ⁽¹⁾ (zwane dalej: „zaleceniem w sprawie pozbawienia wolności”). Zalecenie w sprawie pozbawienia wolności stanowi pierwszy unijny akt zawierający normy dotyczące tymczasowego aresztowania i materialnych warunków pozbawienia wolności.

Pkt 87 zalecenia w sprawie pozbawienia wolności stanowi, że państwa członkowskie powinny poinformować Komisję o działaniach następczych podjętych w związku z tym zaleceniem w ciągu 18 miesięcy od jego przyjęcia. Na podstawie tych informacji Komisja powinna monitorować środki podjęte przez państwa członkowskie i dokonywać ich oceny oraz przedłożyć sprawozdanie Parlamentowi Europejskiemu i Radzie w terminie 24 miesięcy od daty przyjęcia zalecenia.

W zaleceniu w sprawie pozbawienia wolności podkreślono, że tymczasowe aresztowanie musi stanowić środek ostateczny, stosowany tylko w razie absolutnej konieczności, gdy nie ma odpowiedniej alternatywy. Jednocześnie warunki pozbawienia wolności muszą spełniać minimalne normy w celu ochrony godności ludzkiej i zapewnienia przestrzegania obowiązków w zakresie praw podstawowych. Zasady te nie tylko są istotne same w sobie, ale również stanowią podstawę wzajemnego zaufania, które ma zasadnicze znaczenie dla sprawnej współpracy sądowej w UE.

Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka stanowi, że tymczasowe aresztowanie należy uznać za środek wyjątkowy oraz że należy w jak najszerszym zakresie stosować środki nadzoru niepolegające na pozbawieniu wolności. Zbyt długie okresy tymczasowego aresztowania są szkodliwe dla osoby aresztowanej, a praktyka nadmiernie długiego tymczasowego aresztowania w danym państwie członkowskim może podważyć wzajemne zaufanie.

Decyzja ramowa 2009/829/WSiSW w sprawie europejskiego nakazu nadzoru może przyczynić się do ograniczenia okresu tymczasowego aresztowania w UE, ale jej stosowanie przez państwa członkowskie pozostaje bardzo ograniczone.

Ponadto jeśli materialne warunki pozbawienia wolności nie spełniają uzgodnionych norm, skutki tego wykraczają poza konkretny przypadek. Niewłaściwe warunki zakwaterowania, przełudnienie, brak dostępu do opieki zdrowotnej i niewystarczające zabezpieczenia dla grup szczególnie wrażliwych budzą poważne obawy w świetle Karty praw podstawowych i Europejskiej konwencji praw człowieka.

Niedociągnięcia te mają bezpośredni wpływ na funkcjonowanie europejskiego nakazu aresztowania (ENA), ponieważ organy sądowe wykonujące nakaz muszą odmówić wydania osoby, której dotyczy wnioski, jeżeli jest ona narażona na rzeczywiste ryzyko niehumanitarnego lub poniżającego traktowania. W ostatnich latach sądy w coraz większym stopniu analizowały warunki pozbawienia wolności w wydającym nakaz państwie członkowskim, co prowadziło do

---

⁽¹⁾ Zalecenie Komisji (UE) 2023/681 z dnia 8 grudnia 2022 r. w sprawie praw procesowych osób podejrzanych i oskarżonych podlegających tymczasowemu aresztowaniu oraz materialnych warunków pozbawienia wolności, C/2022/8987, Dz.U. L 86 z 24.3.2023, s. 44.

opóźnień, dodatkowych wymogów w zakresie dowodów, a w niektórych przypadkach do odmowy wykonania ENA.

Z dostępnych statystyk dotyczących ENA ⁽²⁾ wynika, że od 2016 r. w blisko 586 sprawach państwa członkowskie odmówiły wykonania nakazu lub opóźniły jego wykonanie z powodów związanych z rzeczywistym ryzykiem naruszenia praw podstawowych i nieodpowiednimi warunkami materialnymi pozbawienia wolności.

Pojawiła się również praktyka zwracania się o udzielenie zapewnień do wnioskujących organów sądowych.

Świadczy to o kluczowej roli norm dotyczących pozbawienia wolności w utrzymaniu wzajemnego zaufania ⁽³⁾. Zasada wzajemnego uznawania opiera się na domniemaniu, że wszystkie państwa członkowskie zapewniają równoważny i odpowiedni poziom ochrony praw. Jeżeli domniemanie to podważają dowody na systemowe nieprawidłowości dotyczące pozbawienia wolności, to zagrożone są skuteczność i wiarygodność mechanizmu ENA. Osłabia to zaufanie między organami sądowymi, wpływa na współpracę w transgranicznych sprawach karnych i nakłada na sądy dodatkowe obciążenie związane z oceną zgodności w poszczególnych przypadkach.

W związku z tym podczas posiedzeń Forum Wysokiego Szczebla ds. Przyszłości Wymiaru Sprawiedliwości w Sprawach Karnych w 2025 r. dotyczących ewentualnych przepisów unijnych w sprawie tymczasowego aresztowania i materialnych warunków pozbawienia wolności opinie uczestników były podzielone. Jedna grupa podkreśliła, że kwestie związane z pozbawieniem wolności powinny być rozpatrywane na szczeblu krajowym, ponieważ wchodzi w zakres krajowej autonomii proceduralnej, natomiast druga grupa wezwała do podjęcia działań na szczeblu UE w celu opracowania wiążących norm w zakresie ochrony. Pierwsza grupa wyraziła otwartość na dalsze środki prawa miękkiego, takie jak finansowanie projektów, i podkreśliła potrzebę skupienia się na wdrażaniu zalecenia w sprawie pozbawienia wolności. Druga grupa zwróciła uwagę na mocne dowody na niedostatki w normach dotyczących pozbawienia wolności w państwach członkowskich oraz na nieadekwatność istniejących mechanizmów zapobiegawczych na szczeblu Rady Europy.

⁽²⁾ https://commission.europa.eu/publications/replies-questionnaire-quantitative-information-practical-operation-european-arrest-warrant_pl.

⁽³⁾ Wyroki TSUE w sprawach Aranyosi i Căldăraru (sprawy połączone C-404/15 i C-659/15 PPU), ML (C-220/18 PPU), Dorobantu (C-128/18) i Breian (C-318/24) pokazały, w jaki sposób warunki materialne mogą wpływać na wzajemne zaufanie w praktyce.

Metodyka

W niniejszym sprawozdaniu z wdrażania przeanalizowano, w jaki sposób unijne normy dotyczące praw procesowych w przypadku tymczasowego aresztowania i materialnych warunków pozbawienia wolności są stosowane w 27 państwach członkowskich. Służy ono przedstawieniu przeglądu porównawczego istniejących ram prawnych i praktyk, ze szczególnym uwzględnieniem kluczowych obszarów konwergencji i rozbieżności oraz luk we wdrażaniu.

Państwa członkowskie poinformowały Komisję o działaniach następnych podjętych w związku z zaleceniem w ciągu 24 miesięcy od jego przyjęcia. W tym celu w 2024 r., we współpracy ze służbą więzienną, sędziami i prokuratorami, a także z przedstawicielami komitetu Rady Europy ds. zapobiegania torturom (CPT) i Agencji Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA), opracowano kwestionariusze.

Jeżeli chodzi o materialne warunki pozbawienia wolności, kwestionariusz koncentruje się głównie na praktycznym wdrażaniu norm określonych w zaleceniu w sprawie pozbawienia wolności. Informacje na temat wdrażania norm dotyczących materialnych warunków pozbawienia wolności w każdym państwie członkowskim można już znaleźć w bazie danych FRA dotyczącej odbywania kary pozbawienia wolności. Baza ta została opracowana na wniosek Komisji i jest publicznie dostępna pod adresem <https://fra.europa.eu/en/databases/criminal-detention/>.

Kwestionariusz posłużył również do uzyskania informacji na temat tego, w jaki sposób państwa członkowskie zapewniły prawa procesowe w przypadku tymczasowego aresztowania i w jaki sposób stosowały tymczasowe aresztowanie w praktyce.

Kwestionariusze przesłano 24 lipca 2024 r. za pośrednictwem narzędzia EU Survey. Do czerwca 2025 r. Komisja otrzymała wszystkie odpowiedzi państw członkowskich.

Chociaż w ankiecie uczestniczyły wszystkie administracje więzienne państw członkowskich, nie wszystkie odpowiedziały na każde pytanie zawarte w kwestionariuszu. Ponadto systemy informatyczne służące do gromadzenia danych znacznie się od siebie różnią. Niektóre państwa członkowskie prowadzą zaawansowane scentralizowane bazy danych, które umożliwiają śledzenie poziomu obłożenia, incydentów, izolacji, skarg, kadr i uczestnictwa w programie. Inne opierają się na zdecentralizowanym lub ręcznym prowadzeniu rejestrów, co ogranicza możliwość agregowania danych lub monitorowania trendów.

Podczas oceny informacji Komisja stwierdziła, że niektóre państwa członkowskie dostarczyły niepełne informacje, natomiast inne dostarczyły bardzo szczegółowe dane. Ilość i jakość danych przekazywanych Komisji różniła się znacznie między poszczególnymi państwami członkowskimi. W związku z tym istnieje ryzyko wyciągnięcia wypaczonych wniosków lub przedstawienia mylącego obrazu sytuacji w zakresie pozbawienia wolności w poszczególnych państwach członkowskich.

W pierwszej kolejności Komisja opublikuje zatem niniejsze sprawozdanie, które zawiera ogólny przegląd sytuacji w całej UE w zakresie praw procesowych w przypadku tymczasowego aresztowania i materialnych warunków pozbawienia wolności.

W drugiej kolejności Komisja opracowuje zestawienia informacji na temat materialnych warunków pozbawienia wolności w ścisłej współpracy z Radą Europy, w ramach trwającego wspólnego projektu UE i Rady Europy ⁽⁴⁾. Zestawienia informacji mogłyby również służyć jako dostępne narzędzie zapewniające jasny przegląd sytuacji w zakresie pozbawienia wolności w każdym państwie członkowskim, również w kontekście ocen w ramach ENA.

Wartość dodana niniejszego sprawozdania polega na zapewnieniu wglądu w sposób, w jaki zalecenie w sprawie stosowania pozbawienia wolności jest stosowane w całej UE. Analiza ma na celu ocenę zgodności z przepisami we wszystkich państwach członkowskich, a także zidentyfikowanie luk systemowych, w przypadku których potrzebna byłaby większa konwergencja. We wnioskach niniejszego sprawozdania nie tylko wskazano niedociągnięcia, ale także wyróżniono przykłady dobrych praktyk.

⁽⁴⁾ <https://www.coe.int/en/web/implementation/european-npm-forum>.

MINIMALNE NORMY DOTYCZĄCE PRAW PROCESOWYCH OSÓB PODEJRZANYCH I OSKARŻONYCH PODLEGAJĄCYCH TYMCZASOWEMU ARESZTOWANIU

1. Tymczasowe aresztowanie jako ostateczność i środek alternatywny wobec pozbawienia wolności

(14) Państwa członkowskie powinny stosować tymczasowe aresztowanie wyłącznie w razie absolutnej konieczności i jako ostateczność, przy należyтым uwzględnieniu szczególnych okoliczności każdej sprawy. W tym celu państwa członkowskie powinny w miarę możliwości stosować środki alternatywne.

(15) Państwa członkowskie powinny przyjąć domniemanie na korzyść zwolnienia. Państwa członkowskie powinny zobowiązać właściwe organy krajowe do ponoszenia ciężaru dowodu w zakresie wykazania konieczności zastosowania tymczasowego aresztowania.

(16) Aby uniknąć niewłaściwego stosowania tymczasowego aresztowania, państwa członkowskie powinny udostępnić jak najszerszy katalog środków alternatywnych, takich jak środki alternatywne wymienione w decyzji ramowej Rady 2009/829/WSiSW w sprawie stosowania przez państwa członkowskie Unii Europejskiej zasady wzajemnego uznawania do decyzji w sprawie środków nadzoru stanowiących alternatywę dla tymczasowego aresztowania.

(17) Tego rodzaju środki mogłyby obejmować: a) zobowiązanie do stawienia się przed organem sądowym, w zależności od potrzeb, gdy jest to wymagane, do niezakłócania toku postępowania oraz do niepodjęmowania określonych działań, w tym działań związanych z wykonywaniem zawodu lub konkretnego rodzaju zatrudnienia; b) wymóg codziennego lub okresowego meldowania się organowi sądowemu, policji lub innemu organowi; c) wymóg wyrażenia zgody na nadzór sprawowany przez agencję wyznaczoną przez organ sądowy; d) wymóg poddania się dozorowi elektronicznemu; e) wymóg zamieszkiwania pod określonym adresem, obejmujący warunki dotyczące godzin, które należy tam spędzać, lub nieobejmujący takich warunków; f) zakaz opuszczania określonych miejsc lub stref, albo wchodzenia do nich, bez zezwolenia; g) zakaz spotykania się z określonymi osobami bez zezwolenia; h) wymóg złożenia paszportów lub innych dokumentów tożsamości oraz i) wymóg uiszczenia lub zabezpieczenia poręczenia majątkowego lub innych form gwarancji prawidłowego przebiegu procesu karnego.

(18) Państwa członkowskie powinny ponadto wymagać, aby – w przypadku ustalenia poręczenia majątkowego jako warunku zwolnienia – jego kwota była proporcjonalna do sytuacji majątkowej osoby podejrzanej lub oskarżonej.

Większość ram prawnych umożliwia pozbawienie wolności przed wydaniem wyroku skazującego, gdy jest to konieczne, proporcjonalne i gdy pozbawienia wolności nie można zastąpić mniej dolegliwym środkiem. W niektórych państwach członkowskich wymóg ten jest wyraźnie określony w prawodawstwie; w innych państwach został on wdrożony poprzez orzecznictwo i utrwaloną praktykę sądową. Nawet jeżeli zasada ta nie jest wyraźnie

skodyfikowana, sądy dokonują ocen proporcjonalności, które skutecznie ograniczają pozbawienie wolności do wyjątkowych przypadków. Żadne państwo członkowskie nie przewiduje automatycznego tymczasowego aresztowania w odniesieniu do jakiejkolwiek kategorii przestępstw lub osób podejrzanych. W kilku systemach poważne przestępstwa mogą powodować wzruszalne domniemania na korzyść pozbawienia wolności, ale sędziowie nadal muszą stosować zindywidualizowaną ocenę opartą na konieczności i proporcjonalności.

We wszystkich państwach członkowskich organy sądowe są odpowiedzialne za wydawanie nakazów zastosowania środka polegającego na pozbawieniu wolności i muszą przedstawić uzasadnioną decyzję określającą, dlaczego środki alternatywne nie pozwolą osiągnąć zamierzonych celów.

Wszystkie państwa członkowskie zapewniają alternatywy dla tymczasowego aresztowania, chociaż ich struktura i dostępność są różne. Do powszechnie stosowanych środków zalicza się: obowiązek zgłaszania się do właściwego organu, ograniczenie kontaktów lub przemieszczania się, wymogi dotyczące miejsca pobytu, zakaz podróżowania, złożenie dokumentów podróży, gwarancje finansowe oraz różne formy dozoru elektronicznego lub nadzoru nad osobami zwolnionymi. W niektórych systemach przewidziano otwarty wykaz rozwiązań alternatywnych, które umożliwiają sądom dostosowanie warunków do sytuacji osobistej oskarżonego. W innych systemach funkcjonują wykazy o charakterze bardziej zamkniętym, ale nadal stosuje się alternatywne rozwiązania w poszczególnych przypadkach, zwłaszcza gdy ryzyko można w wystarczającym stopniu ograniczyć bez pozbawienia wolności.

Dozór elektroniczny jest dostępny w większości państw członkowskich, chociaż w jego stosowaniu występują różnice ze względu na ograniczenia techniczne, ograniczenia kadrowe lub wymagania, takie jak stabilna sytuacja mieszkaniowa. Niektóre państwa powszechnie stosują dozór elektroniczny, podczas gdy inne stosują go wyłącznie po wydaniu wyroku skazującego lub stosują rzadko. Kaucja jest nadal stosowana we wszystkich państwach członkowskich, ale przybiera różne formy. W niektórych państwach członkowskich zwolnienie za kaucją służy głównie jako gwarancja stawiennictwa oskarżonego przed sądem lub przestrzegania przez niego przepisów dotyczących warunkowego zwolnienia, podczas gdy w innych stanowi ona centralny element procedury zwolnienia i wynika z gwarancji konstytucyjnych. Różnice dotyczą kwestii, czy sądy są zobligowane proponować z urzędu zwolnienie za kaucją, a także sposobu ustalania, czy kwota kaucji jest proporcjonalna do możliwości finansowych podejrzanego, oraz dopuszczalności rozłożenia podejrzanemu płatności kaucji na raty. Wiele państw członkowskich rzadko korzysta z kaucji, preferując zamiast tego nakazy zgłaszania się do właściwego organu lub nakładanie ograniczenia przemieszczania się.

Różnią się również mechanizmy nadzoru nad rozwiązaniami alternatywnymi. Służby probacyjne odgrywają kluczową rolę w wielu państwach członkowskich, zapewniając monitorowanie, kontrole zgodności i sprawozdania poprzedzające wydanie wyroku, które pomagają sądom określić odpowiednie warunki. Inne systemy nie opierają się na takich sprawozdaniach, z wyjątkiem skomplikowanych przypadków lub kiedy rozważa się dozór elektroniczny. Powszechne przeszkody w stosowaniu rozwiązań alternatywnych na etapie postępowania przygotowawczego obejmują niestabilną sytuację mieszkaniową, ograniczone więzi społeczne lub rodzinne, niewystarczające zasoby do sprawowania nadzoru i opóźnienia administracyjne spowodowane niedoborem personelu.

Europejski nakaz nadzoru (decyzja ramowa 2009/829/WSiSW), którego celem jest ułatwienie transgranicznego uznawania alternatyw przedprocesowych, nadal jest rzadko wykorzystywany.

Chociaż prawie wszystkie państwa członkowskie dokonały transpozycji tego instrumentu, jego praktyczne stosowanie pozostaje ograniczone ze względu na administracyjną złożoność, niski poziom znajomości wśród praktyków oraz obawy dotyczące wykonalności.

Osoby wymagające szczególnego traktowania zasadniczo nie podlegają odrębnym systemom prawnym, ale sądy są zobowiązane do uwzględnienia indywidualnych okoliczności, takich jak niepełnosprawność, wiek, ciąża, choroba lub marginalizacja społeczna, przy podejmowaniu decyzji o pozbawieniu wolności lub alternatywnych środkach. W niektórych państwach członkowskich obowiązują wyraźne przepisy prawne promujące środki niepolegające na pozbawieniu wolności w przypadkach dotyczących osób wymagających szczególnego traktowania.

Ogólne tendencje

Ogólnie rzecz ujmując, w państwach członkowskich można wyróżnić trzy ogólne wzorce:

- systemy łączące silne gwarancje prawne z regularnym stosowaniem alternatyw dla tymczasowego aresztowania, z dobrze rozwiniętymi strukturami nadzoru;
- systemy posiadające szczegółowe ramy prawne, ale charakteryzujące się niejednorodnym wdrażaniem ze względu na ograniczenia zasobów lub ograniczenia techniczne;
- systemy, w których istnieją alternatywy dla tymczasowego aresztowania, ale są one stosowane rzadko, a wynikająca z tego swoboda uznania sądów często prowadzi do nadużywania tymczasowego aresztowania

Większość państw członkowskich zapisuje w prawodawstwie lub orzecznictwie zasadę, że pozbawienie wolności stanowi ostateczność, i przewiduje rozwiązania alternatywne, takie jak wymóg zgłaszania się do właściwego organu, kaucja, dozór elektroniczny lub ograniczenie przemieszczania się. Stosowanie takich środków w praktyce na etapie postępowania przygotowawczego jest jednak bardzo zróżnicowane, a w niektórych przypadkach utrudniają to ograniczenia techniczne oraz brak zaufania lub zasobów. Korzystanie z europejskiego nakazu nadzoru również pozostaje ograniczone. Niektóre państwa członkowskie nadal stosują obligatoryjne tymczasowe aresztowanie w przypadku niektórych przestępstw, chociaż należy to do rzadkości.

2. Uzasadnione podejrzenie i podstawy stosowania tymczasowego aresztowania

(19) Państwa członkowskie powinny stosować tymczasowe aresztowanie wyłącznie w przypadku uzasadnionego dużego prawdopodobieństwa, ustalonego w drodze starannej oceny indywidualnych okoliczności, że podejrzany popełnił dane przestępstwo, oraz powinny ograniczyć podstawy prawne tymczasowego aresztowania do: a) ryzyka ucieczki; b) ryzyka ponownego popełnienia przestępstwa; c) ryzyka, że osoba podejrzana lub oskarżona utrudni tok postępowania lub d) ryzyka zagrożenia dla porządku publicznego.

(20) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby potencjalne ryzyko określano w oparciu o indywidualne okoliczności danego przypadku, przy czym należy zwrócić szczególną uwagę na: a) charakter i wagę zarzucanego przestępstwa; b) karę, jaka może zostać nałożona w przypadku wyroku skazującego; c) wiek, stan zdrowia, charakter, wcześniejsze wyroki skazujące oraz sytuację osobistą i społeczną podejrzanego, w szczególności jego więzi społeczne oraz d) zachowanie podejrzanego, zwłaszcza sposób, w jaki wywiązał się on z wszelkich obowiązków, które mogły zostać na niego nałożone w toku poprzedniego postępowania karnego. Fakt, że podejrzany nie jest obywatelem państwa, w którym przestępstwo uważa się za popełnione, ani nie ma innych powiązań z tym państwem, nie jest sam w sobie wystarczający do stwierdzenia, że istnieje ryzyko ucieczki.

(21) Zachęca się państwa członkowskie do stosowania tymczasowego aresztowania wyłącznie w przypadku przestępstw zagrożonych minimalną karą jednego roku pozbawienia wolności.

Tymczasowe aresztowanie wymaga spełnienia dwóch kumulatywnych warunków we wszystkich państwach członkowskich, tj. dostatecznie ustalonego poziomu podejrzenia popełnienia przestępstwa oraz szczególnych podstaw prawnych wskazujących na konieczność pozbawienia wolności. Chociaż terminologia różni się w poszczególnych państwach członkowskich – od „uzasadnionego podejrzenia” po „poważne przesłanki” lub „prawdopodobną przyczynę” – to podstawowa norma dowodowa jest podobna. W związku z tym podejrzenie musi opierać się na obiektywnych dowodach, które wykraczają poza zwykłe spekulacje, ale nie osiągają poziomu dowodu wymaganego do skazania.

Próg dowodowy, który sądy muszą stosować, mieści się między zwykłym podejrzeniem policji a normą mającą zastosowanie w postępowaniu sądowym. Organy sądowe muszą upewnić się, że istnieją konkretne i możliwe do zweryfikowania przesłanki, które łączą oskarżonego z zarzucanym mu czynem zabronionym. Niektóre państwa członkowskie przyjmują stosunkowo wysoki próg dowodowy, wymagając jasno stwierdzonych elementów faktycznych; inne powołują się na krajowe wyroki skazujące zgodne z orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. W niektórych systemach nie można nakazać zastosowania środka polegającego na pozbawieniu wolności do czasu wniesienia formalnych zarzutów, podczas gdy w innych dopuszcza się tymczasowe aresztowanie na krótkie okresy, w sytuacji gdy sformalizowanie podejrzeń jest nieuchronne.

Różnią się również minimalne progi zagrożenia karą. Niektóre państwa członkowskie ograniczają stosowanie tymczasowego aresztowania do przestępstw zagrożonych karą powyżej określonego progu, podczas gdy inne nie narzucają ustawowego minimum, ale w praktyce stosują zasady proporcjonalności.

Uznane podstawy pozbawienia wolności są w dużym stopniu zharmonizowane. Wszystkie systemy dopuszczają pozbawienie wolności na podstawie ryzyka ucieczki, ryzyka utrudniania toku postępowania przygotowawczego i ryzyka ponownego popełnienia przestępstwa. Niektóre z nich włączają również zagrożenia dla porządku publicznego lub bezpieczeństwa publicznego. Sądy oceniają ryzyko poprzez całościową ocenę sytuacji osobistej oskarżonego, biorąc pod uwagę miejsce zamieszkania, zatrudnienie, więzi społeczne, obywatelstwo, wcześniejsze zachowanie i wagę popełnionego przestępstwa. Brak stałego miejsca zamieszkania powszechnie uznaje się za czynnik obciążający, chociaż państwa członkowskie mają różne podejścia do oceny pobytu transgranicznego w UE, przy czym niektóre z nich uznają, że powiązania na terytorium Unii zmniejszają ryzyko, zgodnie z zasadami wzajemnego zaufania.

Ocenę ryzyka przeprowadza się indywidualnie w każdym przypadku. Sędziowie badają wagę przestępstwa, zagrożenie karą, więzi społeczne podejrzanego, informacje z rejestru karnego i zachowanie podejrzanego w toku postępowania przygotowawczego. Do tej pory żadne z państw członkowskich nie stosowało zautomatyzowanych ani algorytmicznych narzędzi do oceny ryzyka; decyzje te mają w pełni charakter sądowy i opierają się na swobodzie uznania.

Zdrowie, wiek i niepełnosprawność często wpływają na ocenę konieczności zastosowania tymczasowego aresztowania. Niektóre systemy prawne dopuszczają zwolnienie lub areszt domowy ze względów medycznych lub humanitarnych, podczas gdy inne oferują alternatywy terapeutyczne już na etapie postępowania przygotowawczego dla osób uzależnionych od substancji psychoaktywnych lub mających szczególne potrzeby związane ze zdrowiem psychicznym. W innych państwach członkowskich nie jest to jednak możliwe ze względu na domniemanie niewinności. Względy związane z wymogiem szczególnego traktowania mogą uzasadniać mniej dolegliwe środki lub w niektórych przypadkach całkowicie wykluczać środki polegające na pozbawieniu wolności.

Ogólne tendencje

We wszystkich państwach członkowskich sądy opierają się na połączeniu progów dowodowych i uzasadnień opartych na analizie ryzyka w celu ustalenia, czy tymczasowe aresztowanie jest uzasadnione. Próg zastosowania tymczasowego aresztowania, na przykład „uzasadnione podejrzenie” lub „poważne przesłanki winy”, jest jednak określany w różny sposób w poszczególnych państwach członkowskich. Swoboda uznania sądów ma kluczowe znaczenie we wszystkich państwach członkowskich i żaden system nie opiera się na zautomatyzowanych narzędziach. W wielu państwach członkowskich uwzględnia się kwestie dotyczące szczególnego traktowania.

3. Uzasadnienie decyzji o tymczasowym aresztowaniu

(22) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby każda decyzja organu sądowego o zastosowaniu tymczasowego aresztowania, przedłużeniu takiego aresztowania lub zastosowaniu środków alternatywnych była należycie umotywowana i uzasadniona oraz odnosiła się do szczególnej przesłanki dotyczącej podejrzanego lub oskarżonego, uzasadniającej pozbawienie go wolności. W decyzji należy uwzględnić również powody, dla których środki alternatywne nie zostały uznane za wystarczające, a jej odpis dostarczyć osobie, której decyzja ta dotyczy.

Uzasadnienie decyzji przez sąd jest podstawowym zabezpieczeniem zapewniającym przejrzystość, sprawiedliwość i legalność przy zastosowaniu lub przedłużeniu tymczasowego aresztowania. Wszystkie państwa członkowskie wymagają, aby sądy wydawały umotywowane decyzje wyszczególniające faktyczne i prawne podstawy zastosowania środka polegającego na pozbawieniu wolności, wyjaśniające, dlaczego rozwiązania alternatywne są nieodpowiednie, oraz wykazujące, że dalsze stosowanie takiego środka jest konieczne i proporcjonalne.

W postanowieniu o zastosowaniu środka polegającego na pozbawieniu wolności należy zidentyfikować oskarżonego, wskazać zarzucane przestępstwa, przytoczyć odpowiednie przepisy, przedstawić powody zatrzymania oraz przedstawić podstawę faktyczną potwierdzającą zarówno podejrzenie, jak i konieczność zastosowania środka.

Wiele państw członkowskich określiło ściśle terminy do wydania postanowienia na piśmie, od wydania natychmiastowego po doręczenie w ciągu 24 lub 48 godzin. Pisemne uzasadnienie jest niezbędne do wniesienia odwołania, a brak uzasadnienia zazwyczaj powoduje nieważność postanowienia.

Oczekuje się, że sądy przedstawiały zindywidualizowane uzasadnienie, a nie sformułowane szablonowo lub standardowo, chociaż takie sformułowania uzasadnień wciąż są stosowane w niektórych państwach członkowskich. Organy sądowe muszą zbadać sytuację osobistą i wykazać, dlaczego pozbawienie wolności jest konieczne w danej sprawie. Oceny proporcjonalności, które wymagają wyraźnego wyważenia interesu publicznego i wolności osobistej, zostały sformalizowane w kilku państwach członkowskich. Inne systemy opierają się na orzecznictwie, nakładając podobne obowiązki.

Wszystkie państwa członkowskie wymagają od sądów umotywowania odrzucenia środków alternatywnych dla tymczasowego aresztowania, zanim wydadzą nakaz pozbawienia wolności. Wspólne powody takiego odrzucenia obejmują wagę popełnionego przestępstwa, wcześniejsze nieprzestrzeganie warunków, brak stałego miejsca zamieszkania lub wysokie ryzyko ponownego popełnienia przestępstwa. W państwach członkowskich, w których wymogi formalne są mniej rygorystyczne, sądy mogą ustosunkować się do alternatyw w sposób dorozumiany.

O decyzji należy niezwłocznie powiadomić oskarżonego, a w razie potrzeby należy zapewnić tłumaczenie pisemne. Niektóre państwa członkowskie wydają ustne decyzje, a następnie kopie na piśmie; inne niezwłocznie doręczają dokumentację pisemną.

Ogólne tendencje

Chociaż większość państw członkowskich wymaga od sędziów zindywidualizowanych i uzasadnionych decyzji przy wydawaniu nakazu tymczasowego aresztowania, takie uzasadnienie może przybierać różne formy, przy czym niektóre państwa członkowskie opierają się na standardowych sformułowaniach lub wzorach. Większość państw członkowskich przewiduje również ściśle terminy do wydawania pisemnych decyzji. Obowiązek rozważenia i odrzucenia rozwiązań alternatywnych istnieje w praktyce we wszystkich państwach członkowskich, nawet jeśli jest on mniej sformalizowany.

4. Okresowy przegląd tymczasowego aresztowania

(23) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby organ sądowy okresowo weryfikował, czy podstawy tymczasowego aresztowania osoby podejrzanej lub oskarżonej są nadal ważne. Gdy tylko ustaną podstawy pozbawienia wolności danej osoby podejrzanej lub oskarżonej, państwa członkowskie powinny zapewnić jej niezwłoczne zwolnienie.

(24) Państwa członkowskie powinny zezwolić na inicjowanie okresowego przeglądu decyzji o tymczasowym aresztowaniu przez organ sądowy na wniosek oskarżonego lub z urzędu.

(25) Państwa członkowskie powinny zasadniczo ograniczyć odstęp między przeglądami do maksymalnie jednego miesiąca, z wyjątkiem przypadków, w których podejrzany lub oskarżony ma prawo w dowolnym momencie złożyć wniosek o zwolnienie i bez zbędnej zwłoki otrzymać w jego sprawie decyzję.

Regularna kontrola sądowa tymczasowego aresztowania jest podstawowym zabezpieczeniem we wszystkich państwach członkowskich służącym zapewnieniu, by pozbawienie wolności pozostawało uzasadnione w trakcie całego postępowania. Wszystkie państwa członkowskie zapewniają mechanizmy przeglądu podstaw pozbawienia wolności, chociaż struktura, częstotliwość i szczegóły proceduralne znacznie się różnią. Ponowny przegląd może odbywać się w określonych odstępach czasu przewidzianych w ustawie, na kluczowych etapach postępowania lub na wniosek obrony lub oskarżyciela.

W państwach członkowskich, w których obowiązują przeglądy w określonych odstępach czasu, sądy dokonują ponownej oceny podstaw pozbawienia wolności co kilka tygodni lub miesięcy. Częste, zaplanowane przeglądy zapewniają weryfikację przez sędziego, czy przesłanki tymczasowego aresztowania nadal mają zastosowanie, czy podejrzenie pozostaje wystarczająco uzasadnione oraz czy tymczasowe aresztowanie można zastąpić alternatywnymi środkami. Inne systemy łączą przegląd z etapami proceduralnymi, takimi jak zakończenie etapu postępowania przygotowawczego lub przekazanie sprawy sądom rozpoznającym sprawę. Trzecia grupa bazuje przede wszystkim na przeglądach inicjowanych przez obronę, chociaż sądy nadal są uprawnione do kontroli z urzędu środka polegającego na pozbawieniu wolności.

Oskarżony i obrońca zazwyczaj mogą uczestniczyć w procedurach przeglądu. Wiele państw członkowskich wymaga przeprowadzenia rozprawy, w ramach której oskarżony zostaje postawiony przed sądem, podczas gdy inne dopuszczają pisemne procedury rutynowej kontroli. Rozprawy zazwyczaj obejmują udział prokuratury i umożliwiają przedstawienie argumentów

obrony, dowodów i wniosków o zwolnienie. W razie potrzeby zapewnia się tłumaczenie ustne i pisemne.

W wielu państwach członkowskich sędziowie dokonujący przeglądu środka polegającego na pozbawieniu wolności muszą ponownie zbadać podstawę dowodową podejrzenia, znaczenie i siłę czynników ryzyka oraz proporcjonalność dalszego tymczasowego aresztowania w świetle upływu czasu. Sądy zasadniczo muszą również rozważyć, czy zmiany okoliczności sprawy – takie jak zmniejszenie ryzyka ucieczki, zakończenie czynności dochodzeniowych lub poprawa sytuacji osobistej – uzasadniają zastąpienie tymczasowego aresztowania mniej dolegliwymi środkami alternatywnymi. Niektóre państwa członkowskie wymagają, aby zmiany okoliczności były przedmiotem bezpośredniej analizy podczas każdego przeglądu.

Terminowe powiadamianie o decyzjach w wyniku przeglądu jest standardową praktyką we wszystkich państwach członkowskich. Powiadomienia doręcza się zazwyczaj na piśmie oskarżonemu, obrońcy i odpowiednim organom. W niektórych państwach członkowskich zautomatyzowane lub scentralizowane systemy komunikacji ułatwiają szybkie przekazywanie decyzji i terminów rozpraw.

W wielu systemach w miarę wydłużania się okresu pozbawienia wolności kontrola sądowa staje się coraz bardziej nasiloną. Sądy wyższej instancji mogą być zobowiązane do przeglądu przedłużonego tymczasowego aresztowania lub mogą mieć zastosowanie specjalne procedury nadzoru po upływie określonych terminów.

Ogólne tendencje

W większości państw członkowskich wymagana jest regularna kontrola sądowa tymczasowego aresztowania, często w określonych odstępach czasu. Terminy, częstotliwość i stopień szczegółowości tych przeglądów znacznie się jednak różnią. W wielu państwach członkowskich przeglądy przeprowadza się w drodze procedury pisemnej.

5. Wysłuchanie osoby podejrzanej lub oskarżonej

(26) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby podejrzany lub oskarżony został wysłuchany osobiście lub za pośrednictwem pełnomocnika w ustnym postępowaniu kontradiktoryjnym przed właściwym organem sądowym podejmującym decyzję o tymczasowym aresztowaniu. Państwa członkowskie powinny zagwarantować, aby decyzje w sprawie tymczasowego aresztowania były podejmowane bez zbędnej zwłoki.

(27) Państwa członkowskie powinny zapewnić poszanowanie prawa podejrzanego lub oskarżonego do procesu w rozsądnym terminie. W szczególności państwa członkowskie powinny zapewnić, aby sprawy, w których zastosowano tymczasowe aresztowanie, były traktowane jako pilne i rozpatrywane z należytą starannością.

Prawo do bycia wysłuchanym przed podjęciem jakiejkolwiek decyzji o zastosowaniu lub przedłużeniu tymczasowego aresztowania jest zagwarantowane we wszystkich państwach

członkowskich. Wszystkie państwa członkowskie wymagają, aby osoby pozbawione wolności zostały niezwłocznie postawione przed organem sądowym i miały możliwość przedstawienia swojego stanowiska osobiście lub za pośrednictwem obrońcy.

Ustawowe terminy postawienia osób pozbawionych wolności przed sądem są zazwyczaj ścisłe i wynoszą zazwyczaj od 24 do 48 godzin. Kilka państw członkowskich dopuszcza w wyjątkowych przypadkach terminy wynoszące 72 lub 96 godzin, jednak dopuszczalność takich przedłużonych terminów jest ograniczona. Przesłuchanie musi odbyć się szybko, a przekroczenie ustawowych terminów często skutkuje automatycznym zwolnieniem.

We wszystkich państwach członkowskich przesłuchania dotyczące pozbawienia wolności mają charakter ustny i kontradyktoryjny. Odbywają się one z udziałem obrońcy oraz, w stosownych przypadkach, oskarżyciela. Zastępstwo procesowe jest w większości obowiązkowe, a postępowanie nie może być zgodnie z prawem kontynuowane bez obecności adwokata. Poufna komunikacja między oskarżonym a jego obrońcą podlega ochronie jako kluczowy element rzetelnego procesu sądowego.

Oskarżony powinien stawić się osobiście na pierwszym przesłuchaniu w przedmiocie środka polegającego na pozbawieniu wolności. Kolejne przesłuchania mogą odbywać się za pośrednictwem wideokonferencji, chociaż przepisy państw członkowskich różnią się pod względem tego, czy wymaga to zgody oskarżonego. Niektóre państwa zakazują zdalnego udziału w pierwszych przesłuchaniach, aby zapewnić sędziom możliwość bezpośredniej oceny danej osoby, zanim wydadzą nakaz tymczasowego aresztowania.

Dostęp do akt sprawy ma zasadnicze znaczenie dla skutecznego uczestnictwa. Wiele systemów zapewnia natychmiastowy dostęp do odpowiednich dowodów po złożeniu wniosku o tymczasowe aresztowanie, podczas gdy inne narzucają ścisłe terminy ich ujawnienia przed przesłuchaniem.

Przesłuchania są formalnie udokumentowane. We wszystkich państwach członkowskich wymaga się sporządzenia pisemnego protokołu, a nagrania audiowizualne są coraz powszechniejsze. Czas trwania przesłuchań jest różny, przy czym w niektórych państwach członkowskich są to krótkie, konkretne przesłuchania, które trwają zaledwie około 15 minut, natomiast przesłuchania w złożonych sprawach lub postępowaniach z udziałem wielu osób mogą trwać znacznie dłużej, nawet o kilka godzin. Większość decyzji wydaje się natychmiast lub niedługo po przesłuchaniu.

Niektóre państwa członkowskie stosują wysoce ustrukturyzowane i sformalizowane procedury przesłuchań, obejmujące szczegółowe wymogi prawne dotyczące terminów, dokumentacji i praw dowodowych. Inne przyjmują bardziej elastyczne podejścia. Praktyki wideokonferencji są bardzo zróżnicowane, co odzwierciedla różnice w infrastrukturze technologicznej, kulturze prawnej i poglądach na temat konieczności fizycznej obecności oskarżonego.

Ogólne tendencje

Chociaż analiza porównawcza pokazuje, że państwa członkowskie zasadniczo zapewniają podejrzanym prawo do bycia wysłuchanym przed podjęciem decyzji o tymczasowym aresztowaniu, istnieją różnice w dostępie do akt sprawy i prawie do komunikowania się z obrońcą. Praktyki w zakresie wideokonferencji różnią się znacznie w poszczególnych państwach członkowskich.

6. Skuteczne środki odwoławcze i prawo do odwołania

(28) Państwa członkowskie powinny zagwarantować, aby pozbawione wolności osoby podejrzane lub oskarżone miały możliwość wszczęcia postępowania przed sądem właściwym do przeprowadzenia kontroli legalności pozbawienia ich wolności oraz, w stosownych przypadkach, do nakazania ich zwolnienia.

(29) Państwa członkowskie powinny przyznać osobom podejrzany lub oskarżonym, wobec których podjęto decyzję o tymczasowym aresztowaniu, prawo do odwołania się od takiej decyzji oraz poinformować je o tym prawie w momencie podejmowania decyzji.

Możliwość zaskarżenia tymczasowego aresztowania jest podstawowym zabezpieczeniem przewidzianym we wszystkich krajowych systemach. Państwa członkowskie zapewniają możliwości zaskarżenia postanowień o zastosowaniu środka polegającego na pozbawieniu wolności, gwarantując osobom skuteczny dostęp do wymiaru sprawiedliwości.

Powszechnie dostępne są trzy podstawowe środki odwoławcze. Pierwszym z nich jest zwyczajny środek zaskarżenia od postanowienia o zastosowaniu lub utrzymaniu tymczasowego aresztowania. Takie środki zaskarżenia są zazwyczaj rozpatrywane przez sądy wyższej instancji i rozstrzygane w określonych terminach, aby uniknąć nieuzasadnionego przedłużania tymczasowego aresztowania. Drugi środek odwoławczy obejmuje wnioski o zwolnienie lub zastąpienie tymczasowego aresztowania łagodniejszymi środkami. Zazwyczaj można je składać w dowolnym momencie postępowania. Trzeci środek odwoławczy dotyczy *habeas corpus* – procedury kontroli zgodności z prawem pozbawienia wolności – która umożliwia osobom pozbawionym wolności zakwestionowanie zgodności z prawem ich zatrzymania.

Osoby fizyczne muszą zostać poinformowane o przysługującym im prawie do zaskarżenia środka polegającego na pozbawieniu wolności w chwili wydania decyzji. Pisemne decyzje często zawierają wyraźne informacje na temat prawa do odwołania. Służby tłumaczeń ustnych i pisemnych dopilnowują, aby oskarżeni zrozumieli, jakie środki odwoławcze im przysługują, niezależnie od barier językowych.

Środki odwoławcze zazwyczaj nie wstrzymują wykonania postanowień o tymczasowym aresztowaniu, ale sądy muszą je szybko rozpatrzyć. Terminy różnią się w poszczególnych państwach członkowskich – od 24 godzin na wydanie decyzji, przez terminy kilkudniowe lub kilkutygodniowe, po całkowity brak terminów. W państwach członkowskich, w których nie istnieje żaden ustawowy termin, sądy jednak traktują priorytetowo środki odwoławcze poprzedzające tymczasowe aresztowanie, aby zapobiec nieuzasadnionemu kontynuowaniu pobytu w areszcie.

Sądy dokonujące kontroli oceniają zarówno legalność, jak i proporcjonalność. Oceniają one, czy podejrzenia i podstawy ryzyka są nadal aktualne oraz czy alternatywy dla tymczasowego aresztowania mogłyby w wystarczającym stopniu ograniczyć ryzyko. Jeżeli ustaną przesłanki zastosowania tymczasowego aresztowania, sądy muszą nakazać zwolnienie zatrzymanego. Niektóre państwa członkowskie przyspieszyły procedury kontroli sądowej (np. *référé-liberté*), które opracowano specjalnie w celu rozpatrywania pilnych spraw.

Chociaż niewiele państw członkowskich zapewnia specjalne mechanizmy dla osób pozbawionych wolności wymagających szczególnego traktowania, w takich przypadkach zastosowanie mają również ogólne procedury kontroli sądowej i procedury odwoławcze. Pomoc prawna jest powszechnie dostępna, a reprezentacja jest często obowiązkowa, co gwarantuje skuteczny dostęp do środków odwoławczych.

Ogólne tendencje

Wszystkie państwa członkowskie uznają prawo do odwołania się od decyzji o tymczasowym aresztowaniu, chociaż terminy i praktyki powiadamiania różnią się. Niektóre państwa narzucają terminy nieprzekraczające 24 godzin, co budzi obawy o skuteczność dostępu do środków odwoławczych.

7. Czas trwania tymczasowego aresztowania

(30) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby tymczasowe aresztowanie nie trwało dłużej niż kara, która może zostać nałożona za dane przestępstwo oraz aby nie było ono do tej kary nieproporcjonalne.

(31) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby czas trwania zastosowanego tymczasowego aresztowania nie stał w sprzeczności z prawem osoby zatrzymanej do rozpatrzenia jej sprawy w rozsądnym terminie.

(32) Państwa członkowskie powinny priorytetowo traktować sprawy dotyczące osoby podlegającej tymczasowemu aresztowaniu.

Systemy państw członkowskich regulują dopuszczalny czas trwania tymczasowego aresztowania w drodze ustawowych ograniczeń i bieżących ocen proporcjonalności. Chociaż podejścia są różne, wszystkie państwa członkowskie dopilnowują, aby tymczasowe aresztowanie nie było bezterminowe i zostało zakończone, kiedy nie jest dłużej uzasadnione i podstawy tymczasowego aresztowania nie mają już zastosowania.

Niektóre państwa członkowskie przewidują ściśle maksymalne czasy trwania tymczasowego aresztowania, które różnią się w zależności od charakteru przestępstwa lub etapu postępowania. Czas trwania może wynosić od kilku miesięcy w przypadku drobnych przestępstw do kilku lat w przypadku wyjątkowo poważnych przestępstw. Po upływie tych okresów zwolnienie jest obowiązkowe, chociaż sądy mogą nałożyć alternatywne środki niepolegające na pozbawieniu wolności w celu zapewnienia przestrzegania obowiązków procesowych.

Inne państwa członkowskie stosują modele mieszane, łącząc maksymalne czasy trwania ze swobodą uznania sądów w zakresie przedłużenia okresu stosowania środka polegającego na pozbawieniu wolności w skomplikowanych sprawach. Przedłużenie okresu zazwyczaj wymaga zgody sądu i może podlegać kontroli sądu wyższej instancji.

Trzecia grupa państw członkowskich nie stosuje ustalonych ustawowych okresów maksymalnych, lecz poddaje tymczasowe aresztowanie ciągłej kontroli proporcjonalności, wymagając, by aresztowanie pozostawało konieczne i uzasadnione w świetle okoliczności i upływu czasu.

Mechanizmy zapobiegania naruszaniu terminów obejmują elektroniczne systemy śledzenia, nadzór prokuratorski i automatyczne ostrzeżenia, które powiadamiają organy, gdy zbliżają się terminy. Takie systemy mają na celu zabezpieczenie przed przekraczaniem okresów pozbawienia wolności.

Opóźnienia w postępowaniach, które mogą przedłużać pozbawienie wolności, często wynikają ze złożoności sprawy, większej liczby oskarżonych, transgranicznych postępowań przygotowawczych, przeprowadzania dowodów z opinii biegłych lub ograniczonych zasobów sądowych. Większość państw członkowskich uznaje, że główną przyczyną przedłużania okresu stosowania środka polegającego na pozbawieniu wolności jest nieskuteczność proceduralna, a nie celowe nadużywanie tymczasowego aresztowania.

W wielu systemach przewidziano odszkodowanie za nadmiernie długie lub niezgodne z prawem pozbawienie wolności, chociaż to, czy odszkodowanie przysługuje, może zależeć od wyniku sprawy lub konkretnych kryteriów prawnych, a warunki jego uzyskania są zróżnicowane. W niektórych państwach członkowskich do uzyskania odszkodowania wymagane jest uniewinnienie, podczas gdy w innych jest ono dostępne nawet wtedy, gdy postępowanie zakończyło się wyrokiem skazującym, ale tymczasowe aresztowanie było nieuzasadnione.

Ogólne tendencje

W większości państw członkowskich określono maksymalne okresy tymczasowego aresztowania, ale mogą one wynosić od kilku dni do kilku lat. Nawet jeśli maksymalne okresy są określone, opóźnienia proceduralne, złożoność spraw i zaległości sądowe często prowadzą do przedłużonego pozbawienia wolności.

8. Odliczanie okresu tymczasowego aresztowania od prawomocnie orzeczonej kary

(33) Państwa członkowskie powinny odliczyć każdy okres tymczasowego aresztowania odbytego przed wydaniem wyroku skazującego od długości orzeczonej następnie kary pozbawienia wolności, również w przypadku gdy został on wykonany za pośrednictwem środków alternatywnych.

Wszystkie państwa członkowskie uznają zasadę, zgodnie z którą okres tymczasowego aresztowania musi zostać odliczony od kary pozbawienia wolności orzeczonej w następstwie wyroku skazującego. Zasada ta zapobiega podwójnemu karaniu i zapewnia, aby całkowite pozbawienie wolności pozostało proporcjonalne i prawnie uzasadnione. Chociaż zakres odliczenia, uwzględnienie środków ograniczających wolność, które stanowią alternatywę dla środka polegającego na pozbawieniu wolności oraz mechanizmy obliczania różnią się, odbyty już okres tymczasowego aresztowania zazwyczaj odlicza się automatycznie.

We wszystkich państwach członkowskich okres formalnego tymczasowego aresztowania odlicza się od kary w stosunku jeden dzień za jeden dzień. Sądy penitencjarne zazwyczaj stosują odliczenie bezpośrednio, chociaż w niektórych systemach prawnych za obliczenie oraz zastosowanie odliczenia po uprawomocnieniu się wyroku odpowiedzialne są organy egzekucyjne. Zautomatyzowane systemy w niektórych systemach prawnych umożliwiają elektroniczne śledzenie okresów tymczasowego aresztowania w celu zwiększenia dokładności i uniknięcia błędów. W innych przypadkach odliczenie opiera się na weryfikacji sądowej lub dokumentacji administracyjnej.

Niektóre państwa członkowskie rozszerzają odliczenie na ograniczające wolność alternatywy dla tymczasowego aresztowania, takie jak areszt domowy, dozór elektroniczny lub intensywny nadzór, traktując je jako wystarczająco podobne do pozbawienia wolności, aby uzasadniały odliczenie. W systemach tych środki ograniczające wolność mogą być odliczane w sposób równoważny lub proporcjonalny, w zależności od stopnia nałożonego ograniczenia. W innych systemach prawnych odliczenie zawężone jest ściśle do formalnego okresu tymczasowego aresztowania, chociaż organy mogą uznać alternatywne środki ograniczające wolność za czynniki łagodzące podczas wydawania wyroku, nawet jeśli formalnie nie zmniejszają kary.

W kilku państwach członkowskich istnieją wzory służące do przeliczania różnych form pozbawienia lub ograniczenia wolności na równoważne dni pozbawienia wolności. Wzory te mogą służyć do przeliczania okresów aresztu domowego, pracy na cele społeczne, grzywnien lub obowiązku zgłaszania się do właściwego organu na ekwiwalenty pozbawienia wolności do celów odliczenia. W innych systemach sądy sięgają do orzecznictwa w celu określenia proporcjonalnego odliczenia na podstawie charakteru ograniczeń.

Spory dotyczące odliczeń są rzadkie, ponieważ zasady są jasno określone i konsekwentnie stosowane. Sytuacje związane z nakładaniem się okresów tymczasowego aresztowania w powiązanych postępowaniach można rozwiązać za pomocą przepisów prawnych, które pozwalają uniknąć powielania zaliczania czasu spędzonego w areszcie. W przypadku bezprawnego lub nadmiernego tymczasowego aresztowania mechanizmy kompensacyjne zapewniają dodatkowe gwarancje.

Ogólne tendencje

Odliczanie okresu tymczasowego aresztowania od ostatecznej kary pozbawienia wolności jest standardową praktyką we wszystkich państwach członkowskich. Nie ma jednak spójnego podejścia do uwzględniania środków alternatywnych (np. aresztu domowego lub dozoru elektronicznego) przy obliczaniu długości kary. Tylko kilka państw członkowskich odlicza pełen zakres środków alternatywnych, podczas gdy inne całkowicie je wykluczają przy odliczeniach.

MINIMALNE NORMY DOTYCZĄCE MATERIALNYCH WARUNKÓW POZBAWIENIA WOLNOŚCI

1. Zakwaterowanie

(34) Państwa członkowskie powinny przydzielić każdej osobie pozbawionej wolności minimalną powierzchnię wynoszącą co najmniej 6 m² w celach jednoosobowych i 4 m² w celach wieloosobowych. Państwa członkowskie powinny zagwarantować, aby bezwzględne minimum przestrzeni osobistej, jaką dysponuje każda osoba pozbawiona wolności, również w celi wieloosobowej, wynosiło równowartość co najmniej 3 m² na osobę. W przypadku gdy przestrzeń osobista, którą dysponuje osoba pozbawiona wolności, wynosi mniej niż 3 m², powstaje silne domniemanie naruszenia art. 3 EKPC. Przy obliczaniu dostępnej powierzchni należy uwzględnić powierzchnię zajmowaną przez meble, ale nie uwzględniać przestrzeni zajmowanej przez urządzenia sanitarne.

(35) Państwa członkowskie powinny dopilnować, aby każde wyjątkowe ograniczenie bezwzględnego minimum powierzchni przypadającej na jedną osobę pozbawioną wolności wynoszącego 3 m² miało charakter krótkotrwały, sporadyczny, nieznaczny i aby towarzyszyła mu wystarczająca swoboda poruszania się poza celą oraz odpowiednie zajęcia poza celą. Ponadto państwa członkowskie powinny zapewnić, aby w takich przypadkach ogólne warunki pozbawienia wolności były odpowiednie oraz aby nie występowały inne czynniki pogarszające warunki pozbawienia wolności danej osoby, takie jak inne ograniczenia minimalnych wymogów w zakresie infrastruktury cel lub urządzeń sanitarnych.

(36) Państwa członkowskie powinny zagwarantować, by cele osób pozbawionych wolności miały dostęp do światła naturalnego i świeżego powietrza.

Normy dotyczące zakwaterowania w ośrodkach detencyjnych odzwierciedlają połączenie obowiązków prawnych, praktyki administracyjnej i ograniczeń materialnych, takich jak przeludnienie. Chociaż większość państw członkowskich nakłada obowiązkowe minimalne normy dotyczące przestrzeni mieszkalnej, urządzeń sanitarnych, oświetlenia, wentylacji i miejsc do spania, przestrzeganie tych norm znacznie się różni ze względu na wyzwania strukturalne i operacyjne.

Znaczna liczba państw członkowskich wprowadza wiążące wymogi dotyczące minimalnej powierzchni (w m²) w drodze instrumentów prawa pierwotnego, rozporządzeń lub przepisów administracyjnych. Inne opierają się na wytycznych politycznych lub niewiążących normach. Nawet w systemach prawnych, w których istnieją obligatoryjne normy, wielkość minimalnej przestrzeni osobistej znacznie się różni. W niektórych systemach powierzchnia przewidziana na jedną osobę pozbawioną wolności ściśle odpowiada zalecanym poziomom, podczas gdy w innych limity te są znacznie niższe od norm określonych w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i zaleceniu w sprawie pozbawienia wolności. Kilka systemów prawnych dopuszcza wyjątkowo niskie minimum 2 m² przestrzeni osobistej w określonych okolicznościach, takich jak tymczasowe przepełnienie lub krótkoterminowy pobyt. W państwach członkowskich przestrzeń osobista w celach jednoosobowych wynosi od 2 m² do 12 m², co wskazuje na bardzo duże różnice w podstawowych standardach życia więźniów w UE.

Poziom zgodności z tymi standardami jest różny. Kilka państw członkowskich poinformowało, że wszystkie osoby pozbawione wolności mają dostęp do co najmniej minimalnej wymaganej przestrzeni i że żadna z nich nie ma powierzchni osobistej mniejszej niż 4 m². Inne państwa członkowskie podają, że niewielki odsetek osób pozbawionych wolności ma mniej przestrzeni osobistej niż zalecane progi. W kilku państwach członkowskich o dużym przeludnieniu znaczny odsetek (ponad 50 %) osób pozbawionych wolności ma jednak mniej niż 4 m² przestrzeni osobistej. Przeludnienie w tych systemach dotyczy również szeregu zakładów karnych.

Jedynie niewielka liczba państw członkowskich korzysta z nowoczesnych informatycznych narzędzi zarządzania obłożeniem, aby monitorować poziom zgodności z przepisami i uruchamiać ostrzeżenia w przypadku przekroczenia limitów pojemności. W większości państw członkowskich polega się na ręcznym monitorowaniu, okresowej sprawozdawczości lub inspekcjach przeprowadzanych przez organy nadzoru.

Warunki snu są różne. Wiele systemów prawnych informuje, że osoby pozbawione wolności nie śpią na materacach podłogowych ani na trzypiętrowych łózkach. Takie sytuacje – jeśli mają miejsce – określa się je jako rzadkie, tymczasowe lub ograniczone do konkretnych zabezpieczonych cel. Niewielka liczba państw informuje, że powszechne są trzypiętrowe łóżka lub że znaczna liczba osób pozbawionych wolności musi spać na podłodze z powodu przeludnienia.

Większość państw członkowskich informuje, że osoby pozbawione wolności mają w swoich celach dostęp do światła naturalnego i świeżego powietrza. Polityka dotycząca palenia tytoniu jest różna: wiele państw członkowskich zezwala na palenie w celach jednoosobowych lub tylko za zgodą wszystkich osób przebywających w celi wieloosobowej, podczas gdy inne państwa członkowskie całkowicie zakazują palenia wewnątrz budynków.

Środki zaradcze w przypadku nieodpowiedniego zakwaterowania również znacznie się różnią. Niektóre państwa członkowskie zapewniają więcej czasu poza celą lub możliwości przenoszenia, podczas gdy inne dopuszczają kontrolę sądową, procedury składania skarg lub skrócenie orzeczonej kary. W systemach, których wymagania prawne dotyczące przestrzeni są niewielkie lub występuje sporo wyjątków, środki odwoławcze są często ograniczone.

Ogólne tendencje

Normy dotyczące zakwaterowania różnią się znacznie w poszczególnych państwach członkowskich. Chociaż wiele państw członkowskich zapewnia odpowiednią przestrzeń i warunki życia, inne zmagają się z poważnymi problemami związanymi z przeludnieniem w zakładach karnych, co wpływa na przestrzeganie progów minimalnych oraz sprawia, że niektóre osoby pozbawione wolności śpią na materacach podłogowych przez dłuższy czas. Systemy monitorowania ulegają poprawie, ale pozostają niespójne.

2. Rozmieszczenie

(37) Zachęca się – a w przypadku dzieci zobowiązuje się – państwa członkowskie do tego, aby w miarę możliwości osoby pozbawione wolności były rozmieszczane w ośrodkach detencyjnych znajdujących się w pobliżu ich domów lub w innych miejscach odpowiednich do celów ich resocjalizacji.

(38) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby osoby tymczasowo aresztowane były przetrzymywane oddzielnie od osób skazanych. Kobiety należy zatrzymywać oddzielnie od mężczyzn. Dzieci nie powinny być zatrzymywane z dorosłymi, chyba że uważa się, że leży to w najlepszym interesie dziecka.

(39) W przypadku gdy dziecko pozbawione wolności ukończyło 18 lat oraz – w stosownych przypadkach – gdy zatrzymano młodą osobę dorosłą, która nie ukończyła 21 lat, państwa członkowskie powinny zapewnić możliwość dalszego zatrzymania tej osoby w odseparowaniu od innych pozbawionych wolności dorosłych, jeżeli jest to uzasadnione, z uwzględnieniem okoliczności dotyczących danej osoby, pod warunkiem że jest to zgodne z dobrem dzieci, które są zatrzymane z tą osobą.

Zasady rozmieszczenia regulują geograficzne umiejscowienie osób pozbawionych wolności oraz sposób, w jaki są one rozdzielane w ośrodkach.

We wszystkich państwach członkowskich w decyzjach o umieszczeniu bierze się pod uwagę więzi rodzinne osób pozbawionych wolności i ich poprzednie miejsce zamieszkania. Bliskość rodziny jest powszechnie uznawana za czynnik istotny dla utrzymania związków i wspierania ponownej integracji społecznej. Rozmieszczanie osób pozbawionych wolności na podstawie miejsca zamieszkania rodziny jest często ograniczone koniecznością dopasowania ich do odpowiednich poziomów bezpieczeństwa, programów leczenia lub dostępnych miejsc. W przypadku konieczności skorzystania ze specjalistycznej placówki zapewniającej opiekę medyczną lub psychologiczną może zaistnieć potrzeba umieszczenia osoby pozbawionej wolności poza jej regionem zamieszkania.

Większość systemów oddziela osoby tymczasowo aresztowane od osób skazanych, chociaż w niektórych państwach członkowskich grupy te uczestniczą we wspólnych zajęciach w ciągu dnia. Niemniej jednak zasadniczo przestrzega się separacji w celu ochrony domniemania niewinności.

Podział ze względu na płeć jest niemal powszechny. Kobiety są zazwyczaj przetrzymywane w oddzielnych ośrodkach lub odrębnych jednostkach w placówkach mieszanych. Niektóre systemy umożliwiają kobietom udział w zajęciach mieszanych pod nadzorem, chociaż zakwaterowane są oddzielnie.

Powszechnie stosuje się oddzielenie małoletnich od dorosłych. Dzieci poniżej 18 roku życia zazwyczaj umieszcza się w wyspecjalizowanych ośrodkach dla nieletnich lub specjalnych oddziałach. W kilku państwach członkowskich progi wiekowe różnią się, a niektóre z nich rozszerzają zakres stosowania środków przewidzianych dla nieletnich na osoby w wieku do 21, a w pewnych okolicznościach nawet do 24 lat. Niewielka liczba systemów umożliwia indywidualne umieszczanie młodych osób dorosłych (18–21 lat) z dziećmi lub, przeciwnie, starszych nastolatków z dorosłymi, jeżeli zostanie to uznane za właściwe.

Praktyki w zakresie wspierania młodych osób dorosłych są bardziej zróżnicowane. Niektóre państwa członkowskie zapewniają wyspecjalizowane jednostki lub programy ukierunkowane

na młodzież, podczas gdy inne włączają młode osoby dorosłe do ogółu osadzonych w danym zakładzie karnym za pomocą dodatkowego wsparcia edukacyjnego i resocjalizacyjnego.

Ogólne tendencje

Praktyki w zakresie rozmieszczania odzwierciedlają wspólne cele – ochronę osób pozbawionych wolności wymagających szczególnego traktowania, utrzymanie domniemania niewinności osób tymczasowo aresztowanych i umożliwienie resocjalizacji – jednak ich wdrożenie zależy od struktury i możliwości ośrodka. Oddzielne zakwaterowanie kobiet i dzieci jest konsekwentnie traktowane priorytetowo, natomiast sytuacja młodych osób dorosłych jest zróżnicowana. Bliskość rodziny uznaje się za ważny, ale nie decydujący czynnik, ponieważ wymogi operacyjne często mają pierwszeństwo.

3. Higiena i warunki sanitarne

(40) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby urządzenia sanitarne były dostępne przez cały czas i gwarantowały osobom pozbawionym wolności wystarczającą prywatność, oraz aby urządzenia te były skutecznie oddzielone strukturalnie od przestrzeni mieszkalnej celi wieloosobowej.

(41) Państwa członkowskie powinny ustanowić skuteczne środki utrzymania odpowiednich norm sanitarnych z wykorzystaniem dezynfekcji i fumigacji. Państwa członkowskie powinny ponadto zapewnić osobom pozbawionym wolności podstawowe produkty higieniczne, w tym podpaski, oraz dostępność ciepłej, bieżącej wody w celach.

(42) Państwa członkowskie powinny zagwarantować osobom pozbawionym wolności odpowiednią czystą odzież i pościel oraz środki pozwalające utrzymać te rzeczy w czystości.

Higiena i warunki sanitarne mają istotne znaczenie dla godności, zdrowia i zapobiegania chorobom w ośrodkach detencyjnych. Większość państw członkowskich podaje, że osoby pozbawione wolności mają stały dostęp do podstawowych urządzeń sanitarnych (toalet i umywalk) w celach lub we wspólnych przestrzeniach z bezpośrednim dostępem personelu. Zakres oraz jakość instalacji sanitarnych dostępnych w celach znacznie się różnią w poszczególnych państwach członkowskich.

Większość państw członkowskich zapewnia zarówno toalety, jak i umywalki w prawie wszystkich celach. Niektóre z nich podają, że wszystkie cele są w pełni wyposażone, podczas gdy inne wskazują na częściowe wyposażenie, zwłaszcza w starszych ośrodkach lub celach wieloosobowych. Niektóre systemy zapewniają takie wyposażenie w mniej niż 50 % wszystkich cel, co wymaga od osób pozbawionych wolności korzystania ze wspólnych pomieszczeń sanitarnych.

Prywatność podczas korzystania z toalet zależy w dużej mierze od tego, czy są one oddzielone. Niektóre państwa członkowskie informują o powszechnym lub niemal powszechnym oddzielaniu toalet, podczas gdy w innych państwach zapewnia się je w mniej niż 50 % cel.

Szczególnie często w celach wieloosobowych znajdują się toalety, które nie są oddzielone, co budzi obawy dotyczące godności i prywatności.

Niektóre państwa członkowskie zgłaszają przypadki inwazji szkodników lub problemy sanitarne, takie jak pleśń, owady, szczury czy pluskwy, choć zazwyczaj dotyczą one niewielkiej liczby obiektów. Kilka państw członkowskich zgłosiło bardziej powszechne problemy dotyczące znaczną część placówek. Środki zapobiegawcze obejmują regularne zwalczanie szkodników, poprawę wentylacji oraz wymianę materacy lub ich obróbkę cieplną.

Bieżąca woda zasadniczo jest dostępna we wszystkich państwach członkowskich, chociaż dostęp do ciepłej wody jest zróżnicowany. Niektóre państwa członkowskie zapewniają ciepłą wodę we wszystkich celach. Inne zapewniają ją w ponad 50 % cel. Mniejsza grupa zgłasza ograniczony dostęp do ciepłej wody w celach lub jej brak, w związku z czym osoby pozbawione wolności muszą brać prysznic we wspólnych obiektach sanitarnych zgodnie z wyznaczonymi harmonogramami.

Częstotliwość pryszniców różni się w zależności od systemu – od codziennego dostępu do pryszniców po dostęp raz lub dwa razy w tygodniu, przy czym w niektórych systemach zapewnia się kobietom częstszy dostęp.

Powszechnie dostępne są środki higieniczne takie jak mydło, szampon oraz artykuły higieniczne dla kobiet. Większość państw członkowskich dostarcza takie produkty bezpłatnie, chociaż niektóre umożliwiają osobom pozbawionym wolności zakup dodatkowych artykułów.

Odzież i pościel są zazwyczaj dostarczane bezpłatnie, zwłaszcza w chwili przyjęcia. Stosuje się różne rozwiązania dotyczące prania, przy czym standardową praktyką jest pranie odzieży i bielizny pościelowej raz lub dwa razy w tygodniu. Niektóre systemy umożliwiają osobom pozbawionym wolności korzystanie ze wspólnych pralni w celu robienia własnego prania.

Ogólne tendencje

Standardy higieny różnią się znacznie w poszczególnych państwach członkowskich. Chociaż wiele państw członkowskich zapewnia odpowiednie warunki sanitarne i prywatność w celach, w innych korzysta się ze wspólnych obiektów sanitarnych lub nie oddziela się toalet, zwłaszcza w celach wieloosobowych. Dostęp do ciepłej wody i częstotliwość pryszniców znacznie się różnią, co odzwierciedla różnice w infrastrukturze. W niektórych państwach członkowskich szkodniki nadal stanowią problem.

4. Żywnienie

(43) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby żywność była dostarczana w ilości i jakości wystarczającej do zaspokojenia potrzeb żywieniowych osoby pozbawionej wolności oraz aby była przygotowywana i podawana w higienicznych warunkach. Ponadto państwa członkowskie powinny zagwarantować osobom pozbawionym wolności stały dostęp do czystej wody pitnej.

(44) Państwa członkowskie powinny zapewnić osobom pozbawionym wolności pożywną dietę, uwzględniającą ich wiek, poziom niepełnosprawności, zdrowie, kondycję fizyczną, religię, kulturę i charakter wykonywanej pracy.

Żywnienie jest podstawowym czynnikiem zdrowia i dobrostanu więźniów, a większość państw członkowskich uznaje obowiązek zapewnienia posiłków, które są zrównoważone i wystarczające pod względem wartości energetycznej. Większość państw członkowskich stara się zapewniać trzy posiłki dziennie, przy czym zakresy kaloryczne wynoszą zazwyczaj od 2 200 do 3 000 kcal na osobę pozbawioną wolności. Niektóre państwa wyraźnie dostosowują swoje normy do krajowych wytycznych w zakresie żywienia lub uwzględniają nadzór medyczny w celu zapewnienia adekwatności.

Dzienne wydatki na żywność różnią się znacznie w poszczególnych państwach członkowskich. Niektóre z nich zgłaszają stosunkowo wysokie poziomy wydatków, co umożliwia stosowanie zróżnicowanej diety różnorodnej pod względem wartości odżywczych. Inne dysponują znacznie niższymi budżetami, w niektórych przypadkach poniżej 2 EUR dziennie na osobę pozbawioną wolności. Różnice te (od mniej niż 2 EUR do ponad 10 EUR dziennie na osobę pozbawioną wolności) budzą obawy co do tego, czy w systemach o niskich wydatkach można utrzymać jakość i różnorodność żywności, jakkolwiek wszystkie systemy prawne zapewniają zgodność z minimalnymi normami żywieniowymi.

Większość państw członkowskich zapewnia dostosowanie diety do schorzeń, alergii, potrzeb związanych z wiekiem, ciąży, karmienia piersią i wymogów religijnych. Diety wegetariańskie są szeroko rozpowszechnione, a diety wegańskie są coraz bardziej dostępne. Niektóre państwa członkowskie oferują również dodatkowe posiłki lub dostosowane harmonogramy dla osób pozbawionych wolności wykonujących pracę lub czynności wymagające znacznego wysiłku fizycznego.

Wszyscy informują o powszechnym dostępie do czystej wody pitnej przez cały czas.

Ogólne tendencje

W poszczególnych państwach członkowskich normy dotyczące spożycia kalorii i różnorodności żywieniowej są zasadniczo spójne, ale budżety na żywność znacznie się różnią i wahają się od poniżej 2 EUR do ponad 10 EUR dziennie na osobę pozbawioną wolności. W systemach o wyższych wydatkach łatwiej można zapewnić świeżą i zróżnicowaną żywność, podczas gdy systemy o niskich wydatkach mogą stosować opcje mniej zróżnicowane lub niższej jakości, pomimo formalnej zgodności z normami. Dostosowanie żywienia do potrzeb religijnych i medycznych jest powszechnie przyjęte we wszystkich państwach członkowskich. Dostęp do czystej wody pitnej jest zagwarantowany we wszystkich państwach członkowskich.

5. Czas spędzany poza celą i na świeżym powietrzu

(45) Państwa członkowskie powinny umożliwić osobom pozbawionym wolności wykonywanie ćwiczeń fizycznych na świeżym powietrzu przez co najmniej godzinę dziennie oraz zapewnić do tego celu przestronne i odpowiednie obiekty oraz sprzęt.

(46) Państwa członkowskie powinny umożliwić osobom pozbawionym wolności spędzanie poza celą tyle czasu, ile jest potrzebne, aby pracować, kształcić się i uczestniczyć w zajęciach rekreacyjnych, niezbędnych do zapewnienia odpowiedniego poziomu interakcji międzyludzkich i społecznych. Aby zapobiec naruszeniu zakazu tortur i niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania państwa członkowskie powinny zapewnić, aby wszelkie wyjątki od tej zasady w kontekście środków i reżimów zaostrzonego bezpieczeństwa, w tym umieszczenie w celi izolacyjnej, były konieczne i proporcjonalne.

Czas spędzony poza celą ma zasadnicze znaczenie dla fizycznego i psychicznego dobrostanu osób pozbawionych wolności. Wszystkie państwa członkowskie gwarantują osobom pozbawionym wolności co najmniej jedną (1) godzinę codziennej aktywności na świeżym powietrzu, z wyjątkiem sytuacji nadzwyczajnych, takich jak ekstremalne warunki pogodowe lub szczególne środki bezpieczeństwa. Norma ta jest powszechnie przestrzegana, co wskazuje na wspólne rozumienie znaczenia ćwiczeń fizycznych i przebywania na świeżym powietrzu.

Poza obowiązkową godziną spędzoną na świeżym powietrzu średni dzienny czas spędzany poza celą znacznie się różni. Chociaż wiele państw członkowskich dąży do zapewnienia minimum trzech godzin poza celą, rzeczywiste dane liczbowe często zależą od systemu penitencjarnego, możliwości kadrowych, klasyfikacji bezpieczeństwa i dostępności zorganizowanych zajęć. Niektóre państwa członkowskie, w których realizowane są rozbudowane programy dla skazanych więźniów, dopuszczają spędzanie znacznie dłuższego czasu poza celą. Tymczasowo aresztowani, którzy nie są zobowiązani do pracy i mogą mieć mniej obowiązków programowych, często spędzają więcej czasu zamknięci w celach. Kilka państw członkowskich podało, że w przypadku niektórych kategorii osób pozbawionych wolności średni czas przebywania poza celą wynosi zaledwie od jednej do dwóch godzin.

Zajęcia dostępne dla osób pozbawionych wolności zazwyczaj obejmują pracę, szkolenie zawodowe, kształcenie formalne, programy psychologiczne i społeczne, leczenie uzależnień, doradztwo w zakresie zadłużenia, kursy dla rodziców oraz wsparcie w zakresie ponownej integracji społecznej. Powszechne są również zajęcia rekreacyjne, takie jak sport, sztuka, muzyka oraz dostęp do bibliotek lub praktyk religijnych. Niektóre systemy oferują bardziej specjalistyczne lub zorientowane kulturowo programy realizowane przez wolontariuszy lub organizacje pozarządowe, w tym warsztaty kreatywne, kręgi dyskusyjne lub nadzorowane wyjścia dzienne dla kwalifikujących się więźniów.

W wielu państwach członkowskich istnieją reżimy zaostrzonego bezpieczeństwa, chociaż ich definicje są różne. Takie reżimy często wiążą się ze zwiększonym monitorowaniem, ograniczonym przemieszczaniem się lub środkami izolacji i mogą obejmować umieszczanie w specjalnie zabezpieczonych celach, częstsze przeszukania, ciągłe oświetlenie lub ograniczenia zajęć. Objęcie takim reżimem zazwyczaj wymaga oceny ryzyka takiego jak przemoc, samookaleczenie, próby ucieczki lub przynależność do gangów. Konieczne są

regularne przeglądy w celu zapewnienia, aby środki te nie wykraczały poza to, co jest konieczne.

Statystyki dotyczące izolacji – definiowanej jako przebywanie w celi izolacyjnej przez co najmniej 22 godziny bez znaczącego kontaktu z człowiekiem – są ograniczone. Niewiele państw członkowskich utrzymuje kompleksowe systemy monitorowania, co utrudnia porównania. Dostępne dane sugerują, że izolacja istnieje, ale jest rejestrowana niespójnie i różni się znacznie w poszczególnych instytucjach.

Ogólne tendencje

Czas spędzony poza celą pozostaje jednym z najbardziej zmiennych aspektów dotyczących warunków pozbawienia wolności. Wszystkie państwa członkowskie spełniają podstawowy wymóg jednej godziny dziennie na świeżym powietrzu, ale ogólnie czas spędzony poza celą znacznie się różni ze względu na infrastrukturę, personel i dostępność programów. Zorganizowane zajęcia są szeroko rozpowszechnione, ale częściej przysługują one skazanym więźniom niż tymczasowo aresztowanym. W państwach członkowskich nadal funkcjonują reżimy zaostrego bezpieczeństwa, zazwyczaj z zabezpieczeniami na potrzeby kontroli. Stałą tendencją jest brak rzetelnych danych na temat przebywania w celach izolacyjnych, co wskazuje na utrzymujące się problemy w zakresie przejrzystości i monitorowania.

6. Praca i edukacja osób pozbawionych wolności służące zapewnieniu ich ponownej integracji społecznej

(47) Państwa członkowskie powinny inwestować w rehabilitację społeczną osób pozbawionych wolności z uwzględnieniem ich indywidualnych potrzeb. W tym celu państwa członkowskie powinny dążyć do zapewnienia użytecznej pracy za wynagrodzeniem. Aby wspierać skuteczną ponowną integrację społeczną osoby pozbawionej wolności i jej ponowną integrację na rynku pracy, państwa członkowskie powinny faworyzować pracę związaną ze szkoleniem zawodowym.

(48) Aby wesprzeć osoby pozbawione wolności w przygotowaniach do zwolnienia i ułatwić ich ponowną integrację społeczną, państwa członkowskie powinny zapewnić każdej osobie pozbawionej wolności dostęp do bezpiecznych, sprzyjających włączeniu społecznemu i otwartych programów edukacyjnych (w tym nauki zdalnej), zaspokajających indywidualne potrzeby i uwzględniających aspiracje takiej osoby.

Praca i edukacja są powszechnie uznawane za podstawowe narzędzia resocjalizacji i ponownej integracji społecznej. Większość państw członkowskich zapewnia ustrukturyzowane zajęcia, które umożliwiają osobom pozbawionym wolności nabywanie umiejętności, utrzymywanie codziennej rutyny i budowanie kompetencji przydatnych w życiu po zwolnieniu. Istnieją jednak znaczne różnice pod względem wskaźników uczestnictwa, dostępności programów i stosowania zindywidualizowanego planowania.

Wiele państw członkowskich wspiera skazanych więźniów poprzez indywidualne programy wykonania kary lub resocjalizacji. W programach tych określono konkretne cele edukacyjne, zawodowe, psychologiczne i behawioralne dostosowane do potrzeb osoby pozbawionej

wolności. Nie wszystkie systemy stosują jednakowo indywidualne programy wykonania kary. Niektóre państwa tworzą programy wykonania kary wyłącznie dla osób odbywających dłuższe kary pozbawienia wolności (co najmniej jeden rok) lub osób, które oceniono jako wymagające ukierunkowanego wsparcia. Kilka państw członkowskich stosuje kompleksowe planowanie w odniesieniu do wszystkich osadzonych, niezależnie od długości wyroku. Osoby tymczasowo aresztowane rzadko otrzymują pełne programy resocjalizacyjne, ale mogą nadal mieć dostęp do edukacji lub możliwości zatrudnienia, jeżeli pozwalają na to ograniczenia związane z bezpieczeństwem i procedurami.

Kwestia zatrudnienia bardzo się różni. Niektóre państwa członkowskie informują, że tylko niewielki odsetek więźniów podejmuje pracę, podczas gdy inne wskazują na bardzo wysoki wskaźnik uczestnictwa w programach zatrudnienia wśród skazanych więźniów. O wiele rzadziej pracują osoby tymczasowo aresztowane ze względu na zasadę dobrowolności podejmowania pracy, domniemanie niewinności i praktyczne przeszkody związane z toczącymi się postępowaniami przygotowawczymi.

Możliwości kształcenia obejmują zarówno podstawowe programy alfabetyzacji, jak i zdalne studia wyższe. Wiele systemów umożliwia pozbawionym wolności kontynuowanie kształcenia formalnego rozpoczętego przed pozbawieniem wolności. Coraz częściej korzysta się z platform zdalnego uczenia się, zwłaszcza w systemach dysponujących rozbudowaną infrastrukturą ICT, choć dostęp do narzędzi cyfrowych często podlega ścisłej kontroli.

Osoby pozbawione wolności zazwyczaj otrzymują wynagrodzenie za pracę, chociaż jego wysokość jest bardzo zróżnicowana. Niektóre państwa członkowskie oferują również zachęty finansowe lub niefinansowe do ukończenia kursów edukacyjnych lub uczestnictwa w programach leczenia.

Ogólne tendencje

Praca i edukacja są powszechnie dostępne, ale wykorzystuje się je nierównomiernie. Skazani więźniowie najczęściej korzystają ze zorganizowanych programów i indywidualnego planowania, podczas gdy tymczasowo aresztowani mają mniej możliwości. Wskaźniki uczestnictwa różnią się znacznie w poszczególnych państwach członkowskich, co wynika z możliwości danej placówki, dostępności kadr i ram prawnych. Edukacja jest coraz bardziej elastyczna ze względu na możliwości kształcenia na odległość.

7. Opieka zdrowotna

(49) Państwa członkowskie powinny zagwarantować osobom pozbawionym wolności terminowy dostęp do pomocy medycznej, w tym psychologicznej, niezbędnej do utrzymania ich zdrowia fizycznego i psychicznego. W tym celu państwa członkowskie powinny zapewnić, aby opieka zdrowotna w ośrodkach detencyjnych spełniała te same standardy, co opieka świadczona w ramach krajowego publicznego systemu opieki zdrowotnej, również w odniesieniu do leczenia psychiatrycznego.

(50) Państwa członkowskie powinny zapewnić regularny nadzór medyczny i wspierać programy szczepień i przesiewowych badań zdrowotnych obejmujących choroby zakaźne (HIV, wirusowe zapalenie wątroby typu B i C, gruźlica i choroby przenoszone drogą płciową) oraz niezakaźne (zwłaszcza badania przesiewowe w kierunku raka), a następnie, w razie potrzeby, diagnozę i rozpoczęcie leczenia. Programy edukacji zdrowotnej mogą przyczynić się do poprawy wskaźników badań przesiewowych i kompetencji zdrowotnych. W szczególności państwa członkowskie powinny zapewnić, aby szczególną uwagę przykładano do leczenia osób pozbawionych wolności uzależnionych od narkotyków, zapobiegania chorobom zakaźnym i ich leczenia oraz do zdrowia psychicznego i zapobiegania samobójstwom.

(51) Państwa członkowskie powinny wymagać, aby badania lekarskie przeprowadzono bez zbędnej zwłoki na początku każdego okresu pozbawienia wolności oraz po każdym przeniesieniu danej osoby.

Wszystkie państwa członkowskie przeprowadzają badania medyczne w chwili przyjęcia, chociaż ich terminy są różne – od natychmiastowych badań przesiewowych w ciągu 24 godzin od przyjęcia do badań przeprowadzanych w ciągu kilku dni (zazwyczaj w ciągu 3–5 dni roboczych).

Większość państw członkowskich przeprowadza badania w kierunku chorób zakaźnych, takich jak HIV, wirusowe zapalenie wątroby, gruźlica i zakażenia przenoszone drogą płciową, a także badania przesiewowe w kierunku chorób niezakaźnych, w tym nowotworów. W niektórych systemach nacisk kładzie się przede wszystkim na choroby zakaźne, co odzwierciedla ograniczenia zasobów lub wskazuje na priorytetowe traktowanie zagrożeń dla zdrowia publicznego.

Modele świadczenia opieki zdrowotnej są różne. Niektóre państwa członkowskie w dużym stopniu polegają na wewnętrznych pracownikach służby zdrowia, w tym lekarzach podstawowej opieki zdrowotnej, pielęgniarkach, psychologach, psychiatrach i dentystach. Inne stosują modele mieszane łączące usługi wewnętrzne ze specjalistami zewnętrznymi. Niektóre państwa członkowskie – zwłaszcza te mające placówki starsze lub mniejsze – oferują jedynie podstawową wewnętrzną opiekę medyczną, a w zakresie usług specjalistycznych w znacznym stopniu polegają na zewnętrznych szpitalach lub przychodniach ambulatoryjnych, aby zagwarantować opiekę przez całą dobę, siedem dni w tygodniu.

Samobójstwo pozostaje problemem we wszystkich państwach członkowskich. Przekazane dane liczbowe znacznie się różnią, przy czym niektóre systemy prawne odnotowują wysokie liczby bezwzględne ze względu na dużą populację więźniów, podczas gdy inne zgłaszają wyższe wskaźniki w stosunku do ogółu osadzonych (od 0,07 % do 1,19 % populacji

więziennej). W większości systemów istnieją protokoły zapobiegania samobójstwom, w tym narzędzia służące do zgłaszania i wyjaśniania, niezależne dochodzenia i protokoły.

Leczenie uzależnień jest dostępne we wszystkich państwach członkowskich. Usługi obejmują nadzorowaną detoksykację, leczenie wspomagane medycznie, psychoterapię, sesje grupowe i długoterminowe programy terapeutyczne. Interwencje te często stanowią część szerszych strategii w zakresie zdrowia psychicznego, biorąc pod uwagę zbieżności między używaniem substancji psychoaktywnych a narażeniem na zaburzenia psychiczne.

Ogólne tendencje

Chociaż wszystkie państwa członkowskie zapewniają podstawowe usługi i wstępne badania przesiewowe, dostępność specjalistycznej opieki znacznie się różni. Zapobieganie samobójstwom i leczenie uzależnień są traktowane priorytetowo we wszystkich państwach członkowskich. Powszechną tendencją jest stosowanie mieszanych modeli opieki medycznej i angażowanie usługodawców zewnętrznych w zakresie specjalistycznego leczenia.

8. Zapobieganie przemocy i złemu traktowaniu

(52) Państwa członkowskie powinny stosować wszelkie zasadne środki, aby zapewnić bezpieczeństwo osób pozbawionych wolności oraz zapobiec wszelkim formom tortur lub złego traktowania. W szczególności państwa członkowskie powinny wdrożyć wszelkie zasadne środki w celu zapewnienia, aby osoby pozbawione wolności nie były narażone na przemoc lub złe traktowanie ze strony personelu ośrodka detencyjnego oraz aby traktowano je z poszanowaniem ich godności. Państwa członkowskie powinny również wymagać, aby personel ośrodka detencyjnego i wszystkie właściwe organy zapewniały ochronę osób pozbawionych wolności przed przemocą lub złym traktowaniem ze strony współosadzonych.

(53) Państwa członkowskie powinny zapewnić nadzór nad wypełnianiem tego obowiązku dbałości oraz nad wszelkimi przypadkami użycia siły przez personel ośrodka detencyjnego.

Zapobieganie przemocy i zapewnienie ochrony przed złym traktowaniem to podstawowe obowiązki systemów penitencjarnych. Państwa członkowskie wskazują różne podejścia do gromadzenia danych, zarządzania ryzykiem, szkoleń personelu i mechanizmów nadzoru, odzwierciedlające różne zdolności instytucjonalne i kulturę sprawozdawczości. Chociaż incydenty śmiertelne są zazwyczaj rzadkie, to przemoc bez skutku śmiertelnego, zastraszanie i agresja występują w różnym stopniu w poszczególnych państwach członkowskich.

W wielu systemach prawnych nadal trudno jest uzyskać wiarygodne dane na temat incydentów z użyciem przemocy. Kilka państw członkowskich prowadzi scentralizowane bazy danych dokumentujące przemoc skutkującą poważnymi obrażeniami lub śmiercią, podczas gdy w innych funkcjonuje ręczne składanie sprawozdań z placówek, co ogranicza dokładność i porównywalność. Większość państw członkowskich zgłasza niewielką liczbę wypadków śmiertelnych w odpowiednich latach lub nie zgłasza ich wcale. Statystyki dotyczące przemocy

bez skutku śmiertelnego wykazują znaczne różnice, przy czym w niektórych systemach odnotowuje się setki lub tysiące incydentów rocznie, podczas gdy w innych zgłasza się jedynie niewielką ich liczbę.

Środki zapobiegające przemocy wśród osób pozbawionych wolności zazwyczaj obejmują ustrukturyzowaną ocenę ryzyka, protokoły zgłoszeń dla personelu medycznego, identyfikowanie i grupowanie potrzeb w zakresie ochrony oraz monitoring wizyjny.

Inne środki zgłoszone przez niektóre państwa członkowskie obejmują tworzenie środowiska wolnego od przemocy, na przykład poprzez odpowiednie wybory w zakresie projektowania wnętrz i obecność organów nadzoru; nasilona obserwacja i regularne przeszukania osób pozbawionych wolności zaliczanych do grupy wysokiego ryzyka; programy mające na celu pomoc osobom pozbawionym wolności w radzeniu sobie z emocjami i impulsami, takie jak szkolenia w zakresie przeciwdziałania agresji lub terapia z udziałem zwierząt; wyspecjalizowane jednostki służby więziennej oraz multidyscyplinarne zespoły monitorujące.

W wielu systemach stosuje się dynamiczne podejścia do bezpieczeństwa, w których kładzie się nacisk na ciągłą interakcję między personelem a pozbawionymi wolności, aby zapobiegać konfliktom i wcześnie identyfikować zagrożenia. Szkolenie personelu często obejmuje techniki deeskalacji, zarządzanie agresywnymi zachowaniami i protokoły użycia siły.

Praktycznie wszystkie państwa członkowskie potwierdziły, że zakładowy personel medyczny ma obowiązek automatycznego zgłaszania przypadków wskazujących na złe traktowanie przełożonym zakładu karnego (np. komendantowi lub naczelnikowi zakładu karnego), właściwemu wydziałowi policji lub prokuratorowi nadzorującemu. Obowiązek ten ma zastosowanie niezależnie od tego, czy złe traktowanie można przypisać innej osobie pozbawionej wolności, czy też personelowi więziennemu. Kilka państw członkowskich zauważyło, że – co do zasady – personel medyczny jest zobowiązany do zachowania poufności i w związku z tym może ujawniać dane osobowe dopiero po uzyskaniu zgody. Jednak nawet w tych państwach członkowskich istnieją wyjątki, zwłaszcza gdy pozbawiony wolności dotknięty złym traktowaniem jest osobą małoletnią lub wymagającą szczególnego traktowania z innych względów, gdy personel medyczny był świadkiem incydentu, gdy złe traktowanie stanowi poważne przestępstwo zagrożone karą pozbawienia wolności na okres dłuższy niż jeden rok lub gdy istnieje znaczne ryzyko dla życia lub zdrowia osoby pozbawionej wolności lub osób trzecich. W niektórych państwach członkowskich poufność może lub musi zostać naruszona we wszystkich przypadkach, w których zaangażowany był personel więzienny.

Przedstawione powyżej środki zabezpieczenia przed złym traktowaniem przez personel są tożsame ze środkami zabezpieczenia mającymi zastosowanie do wzajemnej przemocy wśród osób pozbawionych wolności.

Inne środki przeciwko złemu traktowaniu przez personel wskazane przez niektóre państwa członkowskie obejmują specjalne wydziały więzienne odpowiedzialne za monitorowanie potencjalnego złego traktowania osób pozbawionych wolności przez personel, obowiązkowe stosowanie kamer osobistych przez personel mający kontakt z pozbawionymi wolności, szkolenia personelu w zakresie praw człowieka i zapobiegania torturom, szkolenia dotyczące osób wymagających szczególnego traktowania, a także dostęp do wewnętrznych i zewnętrznych procedur rozliczalności i składania skarg. Ponadto prawie wszystkie państwa członkowskie zadeklarowały, że posiadają systemy rejestrowania użycia siły wobec osób pozbawionych wolności, chociaż systemy te mogą różnić się zakresem i stopniem zaawansowania, począwszy od dostępności nagrań z kamer, a skończywszy na nałożeniu na

personel więzienny obowiązku złożenia raportu przełożonemu, sędziemu nadzorującemu lub prokuratorowi. Większość państw członkowskich posiada również (lub przynajmniej) scentralizowany system informatyczny lub rejestr wszystkich nietypowych incydentów między personelem a pozbawionymi wolności, w tym użycia siły, a niektóre z nich posiadają specjalne procedury zgłaszania użycia broni, takiej jak broń palna i pałki.

Stosunek liczby pracowników do liczby osób pozbawionych wolności również znacznie się różni w poszczególnych systemach prawnych – od mniej niż 0,2 pracownika na osobę pozbawioną wolności do ponad 0,8 pracownika na osobę pozbawioną wolności, co odzwierciedla różne modele zatrudnienia, wielkość obiektów i ograniczenia zasobów. W niektórych systemach stosunki te są dość wysokie, co sprzyja bardziej intensywnemu monitorowaniu i zapewnianiu bezpieczeństwa w sposób dynamiczny, podczas gdy inne działają z mniejszą liczbą personelu względem liczebności osób pozbawionych wolności, co stwarza wyzwania w zakresie nadzoru i bezpieczeństwa.

Ogólne tendencje

Zapobieganie przemocy i złemu traktowaniu pozostaje priorytetem w poszczególnych państwach członkowskich, chociaż jakość danych oraz możliwości w zakresie monitorowania znacznie się różnią. Incydenty śmiertelne są rzadkie, ale przemoc bez skutku śmiertelnego nadal stanowi problem. Systemy w coraz większym stopniu koncentrują się na strategiach prewencyjnych, szkoleniu personelu i dynamicznym bezpieczeństwie. Wskaźniki zatrudnienia znacznie się różnią, co wpływa na poziom nadzoru i bezpieczeństwa.

9. Kontakt ze światem zewnętrznym

(54) Państwa członkowskie powinny zapewnić osobom pozbawionym wolności prawo do odwiedzin przez członków ich rodzin oraz inne osoby, takie jak pełnomocnicy, pracownicy socjalni i lekarze. Państwa członkowskie powinny również umożliwić osobom pozbawionym wolności swobodną korespondencję listowną z takimi osobami oraz, tak często jak to możliwe, kontakt telefoniczny lub inny rodzaj kontaktu, w tym z wykorzystaniem alternatywnych środków łączności w przypadku osób z niepełnosprawnościami.

(55) Państwa członkowskie powinny zapewnić odpowiednią infrastrukturę umożliwiającą wizyty rodzinne w warunkach przyjaznych dla dzieci, zgodnych z wymogami bezpieczeństwa, jednak mniej traumatycznych dla dzieci. Takie wizyty rodzinne powinny zapewnić utrzymanie regularnego i wartościowego kontaktu między członkami rodziny.

(56) Państwa członkowskie powinny rozważyć umożliwienie komunikacji za pośrednictwem środków cyfrowych, takich jak wideokonferencje, między innymi po to, aby umożliwić osobom pozbawionym wolności utrzymanie kontaktu z rodziną, ubieganie się o pracę, udział w szkoleniach lub poszukiwanie mieszkania w ramach przygotowań do zwolnienia.

Utrzymywanie kontaktów z rodziną, znajomymi, przedstawicielami prawnymi i wsparcie społeczności stanowią istotne elementy humanitarnego pozbawienia wolności i skutecznej ponownej integracji społecznej. Wszystkie państwa członkowskie gwarantują pozbawionym wolności prawo do utrzymywania kontaktu ze światem zewnętrznym, chociaż częstotliwość, czas trwania i warunki wizyt i komunikacji znacznie się różnią.

Na przykład w każdym państwie dozwolone są wizyty rodziny u osoby tymczasowo aresztowanej. Minimalna częstotliwość może jednak wynosić od jednego lub dwóch razy w miesiącu, przez jeden do trzech razy w tygodniu, aż po wizyty codzienne lub tak często, jak pozwalają na to zdolności instytucjonalne, natomiast w większości systemów prawnych podany minimalny czas trwania każdej wizyty wynosi 30–60 minut. Ponadto niektóre państwa członkowskie traktują wizyty małżeńskie jako wizyty rodzinne lub dopuszczają dodatkową, dłuższą wizytę co miesiąc lub co kwartał, jeżeli spełnione są określone warunki, podczas gdy inne w ogóle nie przewidują takiego wariantu. Wizyty nocne są dopuszczalne tylko w kilku systemach prawnych, z zastrzeżeniem pewnych warunków i z mniejszą częstotliwością (zazwyczaj raz lub dwa razy na sześć miesięcy). Natomiast adwokaci mają dostęp do swoich klientów na żądanie we wszystkich państwach członkowskich.

W większości przypadków zasady odwiedzin nie zmieniają się po zakończeniu procesu. W niektórych państwach członkowskich częstotliwość wizyt rodzinnych może zostać zmniejszona, ale czas ich trwania zazwyczaj wydłuża się, podczas gdy w innych częstotliwość może również zostać zwiększona. Ponadto więcej państw członkowskich jest gotowych organizować wizyty małżeńskie lub wizyty nocne.

Prawie wszystkie państwa członkowskie potwierdziły, że zarówno w trakcie tymczasowego aresztowania, jak i odbywania kary obowiązują specjalne zasady dotyczące odwiedzin dzieci. Zakres i cel tych zasad mogą jednak obejmować zarówno spełnienie podstawowych wymogów w zakresie ochrony (zwłaszcza towarzyszenie dziecku przez odpowiednią osobę dorosłą), jak i zapewnienie stref przyjaznych dziecku z zabawkami itp., co wskazała większość państw członkowskich; wydłużone lub dodatkowe wizyty uwzględniające godziny lekcyjne; oraz ustrukturyzowane działania i programy kadrowe mające na celu wspieranie zdrowych więzi między rodzicem a dzieckiem oraz przerwanie międzypokoleniowego cyklu marginalizacji społecznej i pobyty w więzieniu.

Wykaz powodów ograniczenia prawa do odwiedzin, czy to w drodze zakazów i ograniczeń, czy nadzoru, w tym za pomocą środków technicznych, może obejmować obawy dotyczące bezpieczeństwa i porządku, a także postępowania dyscyplinarne za naruszenie przepisów penitencjarnych, względy dobra dziecka lub brak zgody rodziców. Ponadto z racji (nakazanej przez sąd) ochrony toczących się postępowań przygotowawczych wyklucza się kontakt z ofiarami i świadkami, członkami gangów itp., a z racji (nakazanej przez sąd) ochrony celu wymierzonej kary pozbawienia wolności wyklucza się kontakt z osobami, które mogą mieć szkodliwy wpływ na wysiłki na rzecz resocjalizacji i ponownej integracji społecznej.

Listy i rozmowy telefoniczne są normą we wszystkich państwach członkowskich, chociaż częstotliwość i czas trwania rozmów mogą być ograniczone. Zazwyczaj zezwala się na nie co najmniej raz w tygodniu, średnio na 10–20 minut, pod warunkiem, że osadzony wykupił wystarczający czas połączenia. Ponadto zdecydowana większość państw członkowskich wdrożyła lub jest w trakcie wdrażania połączeń wideo, które mają uzupełniać lub zastępować regularne wizyty osobiste. Połączenia wideo są przeznaczone w szczególności dla rodzin i małych dzieci, zwłaszcza podczas odbywania kary w zakładzie karnym, kiedy takie relacje mogą być trudniejsze do utrzymania. W przeciwieństwie do rozmów telefonicznych połączenia

wideo mogą podlegać warunkom, takim jak uprzednia zgoda i nadzór, ale mogą również trwać dłużej, przy czym niektóre państwa członkowskie dopuszczają na przykład do dwóch godzin na sesję. Natomiast komunikacja za pośrednictwem poczty elektronicznej i niezależne korzystanie z internetu są w dużej mierze niedostępne. Kilka państw członkowskich zgłosiło wyjątki dotyczące konkretnych celów, takich jak działalność edukacyjna, praca lub uregulowanie spraw osobistych. W takich przypadkach zazwyczaj udziela się dostępu wyłącznie do niektórych stron internetowych umieszczonych na białej liście i dostęp ten nie jest przeznaczony do osobistej komunikacji.

Podobnie jak wizyty, komunikacja ze światem zewnętrznym może być również ograniczona lub zakazana. Z wyjątkiem korespondencji urzędowej lub uprzywilejowanej pisma mogą być otwierane, odczytywane lub zatrzymywane. Połączenia mogą być rejestrowane, a wybierane numery mogą wymagać zatwierdzenia. Podstawy wdrożenia tych środków różnią się w poszczególnych państwach członkowskich. Obejmują one obawy dotyczące bezpieczeństwa i porządku, zwłaszcza w odniesieniu do zapobiegania przestępstwom lub (dalszej) radykalizacji, a także postępowania dyscyplinarnego w przypadku naruszenia przepisów penitencjarnych. Dalsze podstawy obejmują (nakazaną przez sąd) ochronę toczących się postępowań przygotowawczych (ryzyko manipulacji świadka itp.) oraz (nakazaną przez sąd) ochronę ofiar i szerszego celu, jakiemu służy kara pozbawienia wolności po zakończeniu postępowania. Prawie wszystkie państwa członkowskie zaznaczyły, że każda decyzja o ograniczeniu lub zakazie komunikacji musi być celowa, uzasadniona i tymczasowa, ale większość z nich nie była w stanie określić czasu trwania zakazu lub ograniczenia. Na przykład nakazy sądowe mogą pozostać w mocy przez cały okres tymczasowego aresztowania, natomiast środki dyscyplinarne będą z konieczności stosowane krócej. Ogólnie rzecz ujmując, zasadą przewodnią wydaje się być proporcjonalność i regularna kontrola.

Ogólne tendencje

Kontakty ze światem zewnętrznym są szeroko dopuszczone, ale nierównomiernie wdrażane. Wizyty rodzinne i dostęp telefoniczny są normą, a coraz powszechniejsze stają się połączenia wideo. Dostęp do internetu i poczty elektronicznej pozostaje ograniczony. Państwa członkowskie kładą duży nacisk na zasady dotyczące odwiedzin dzieci. Nadrzędna tendencja odzwierciedla równowagę między utrzymaniem bezpieczeństwa a umożliwieniem utrzymywania istotnych więzi społecznych, przy czym nowoczesne technologie stopniowo zwiększają możliwości komunikacji.

10. Pomoc prawna

(58) Państwa członkowskie powinny zapewnić osobom pozbawionym wolności skuteczny dostęp do pełnomocnika procesowego.

(59) Państwa członkowskie powinny przestrzegać zasady poufności spotkań i innych form komunikacji, w tym korespondencji prawnej, między osobami pozbawionymi wolności a ich adwokatami lub radcami prawnymi.

(60) Państwa członkowskie powinny zapewnić osobom pozbawionym wolności dostęp do dokumentów związanych z dotyczącym ich postępowaniem sądowym lub umożliwić im posiadanie tych dokumentów.

Wszystkie państwa członkowskie potwierdziły, mniej lub bardziej szczegółowo, że osoby tymczasowo aresztowane mogą uzyskać dostęp do pomocy prawnej, w szczególności korzystając z prawa do wyznaczenia obrońcy. Wiele państw członkowskich jasno stwierdziło, że tymczasowe aresztowanie jest sytuacją wymagającą obowiązkowej obrony oraz że dla osób niedysponujących wystarczającymi środkami finansowymi (próg określony w przepisach krajowych) dostępna jest pomoc prawna i obrońcy z urzędu. Ponadto niektóre państwa członkowskie zauważyły, że pracownicy i pracownicy socjalni w zakładach karnych udzielają osobom tymczasowo aresztowanym praktycznych informacji i porad na temat sposobów uzyskania pomocy prawnej (wykaz prawników, organizacji pozarządowych itp.) oraz mogą pomóc w nawiązaniu pierwszego kontaktu. Komunikacja i korespondencja z obrońcą są poufne we wszystkich państwach członkowskich, a ich wizyty nie podlegają ograniczeniom.

Po skazaniu osoby pozbawione wolności we wszystkich państwach członkowskich mają prawo do ubiegania się o pomoc prawną w celu zakwestionowania decyzji administracyjnych lub dyscyplinarnych oraz środków bezpieczeństwa, a także do składania skarg dotyczących złego traktowania lub złych warunków odbywania kary – do administracji zakładu karnego, do sądu lub z wykorzystaniem mechanizmów międzynarodowych. Większość państw członkowskich wskazała na dostępność pomocy prawnej, a kilka z nich podało, że prawnicy świadczący pomoc prawną regularnie pojawiają się w zakładach karnych w celu udzielania porad. W wielu państwach członkowskich obowiązują następujące środki ułatwiające korzystanie z prawa do pomocy prawnej:

- możliwość zdalnej konsultacji (VoIP) z adwokatem;
- rozmowy telefoniczne, wymiana wiadomości elektronicznych i korespondencja pocztowa między adwokatem a pozbawionym wolności;
- dostęp osoby pozbawionej wolności do akt (za pośrednictwem adwokata);
- dostęp osoby pozbawionej wolności do komputera w celu sporządzania notatek;
- dostęp do listy adwokatów dla osób pozbawionych wolności, które nie są reprezentowane, oraz
- zezwolenie adwokatowi na wniesienie własnego komputera do zakładu karnego.

Większość państw członkowskich zapewnia osobom pozbawionym wolności fizyczny dostęp do akt osobowych lub akt spraw. Niektóre państwa członkowskie zapewniają również dostęp cyfrowy (za pośrednictwem bezpiecznej platformy służącej do przeglądania, pamięci USB itp.) we wszystkich lub niektórych przypadkach.

Ogólne tendencje

Pomoc prawna jest zagwarantowana we wszystkich państwach członkowskich. Obligatoryjna obrona podczas tymczasowego aresztowania, pomoc prawna i solidna ochrona poufności tworzą silne zabezpieczenia. Cyfrowy dostęp do komunikacji prawnej rozwija się, ale jego zasięg jest zróżnicowany.

11. Wnioski i skargi

(61) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby wszystkie osoby pozbawione wolności były jasno informowane o zasadach obowiązujących w danym ośrodku detencyjnym.

(62) Państwa członkowskie powinny ułatwić osobom pozbawionym wolności skuteczny dostęp do procedury umożliwiającej oficjalne zakwestionowanie aspektów ich życia podczas odbywania kary pozbawienia wolności. W szczególności państwa członkowskie powinny zapewnić osobom pozbawionym wolności możliwość swobodnego składania poufnych wniosków i skarg dotyczących ich traktowania, z wykorzystaniem wewnętrznych i zewnętrznych mechanizmów składania skarg.

(63) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby skargi osób pozbawionych wolności były szybko i rzetelnie rozpatrywane przez niezależny organ lub sąd uprawniony do zarządzania środkami zaradczymi, w szczególności środkami kładącymi kres wszelkim naruszeniom zakazu tortur i niehumanitarnego lub poniżającego traktowania.

Skuteczne mechanizmy składania skarg gwarantują rozliczalność, przejrzystość i poszanowanie praw osób pozbawionych wolności. Wszystkie systemy prawne zapewniają osobom pozbawionym wolności mechanizmy uzyskiwania informacji, składania wniosków oraz skarg dotyczących warunków, traktowania lub kwestii proceduralnych.

Wszystkie państwa członkowskie potwierdziły, że po przyjęciu osoby pozbawione wolności są wyraźnie informowane o zasadach obowiązujących w ośrodku, w którym są przetrzymywane. W większości państw członkowskich odbywa się to ustnie – na przykład podczas rozmowy z naczelnikiem zakładu karnego w chwili przyjęcia – lub pisemnie za pomocą broszur, przewodników informacyjnych, ilustrowanych plakatów itp., które są rozdawane osobom pozbawionym wolności lub umieszczane w celach i przestrzeniach wspólnych. Niektóre państwa członkowskie poinformowały również o korzystaniu z informacyjnych materiałów wideo. Niektóre państwa członkowskie wyróżniały się wysiłkami w celu zapewnienia dostępności istotnych informacji w formie elektronicznej, ponieważ utworzyły specjalne portale elektroniczne, takie jak intranety organizacyjne (z sekcjami dotyczącymi zasad, praw i dokumentów, ale także aktualnymi informacjami na temat zajęć i wiadomościami, kontami osobistymi w celu zarządzania dodatkami itp.), do których można uzyskać dostęp bezpośrednio z celi lub odwiedzając punkt informacyjny. Wszystkie państwa członkowskie zapewniły, że obowiązujące zasady, niezależnie od nośnika, są tłumaczone – przez tłumacza ustnego lub za pomocą odpowiedniego oprogramowania – na różne języki.

Mechanizmy składania skarg są różne, ale zasadniczo obejmują składanie skarg ustnych lub pisemnych bezpośrednio do personelu, anonimowe skrzynki skarg, formularze skarg i procedury obejmujące wyspecjalizowane role wewnętrzne, takie jak rzecznicy ds. więźniów, sędziowie zajmujący się skargami lub prokuratorzy. W niektórych systemach funkcjonują wybieralni rzecznicy osób pozbawionych wolności lub „asystenci” pomagający w komunikacji.

Terminy, w jakich osoby pozbawione wolności mają otrzymać odpowiedzi na złożone skargi, różnią się w poszczególnych państwach członkowskich i zależą zarówno od charakteru i pilności skargi, jak i od sposobu jej złożenia. Większość państw członkowskich wskazała, że skargi są przetwarzane i rozpatrywane tak szybko, jak to możliwe; termin ten wynosi od trzech dni do 2–3 miesięcy.

Zewnętrzne procedury składania skarg obejmują zazwyczaj zarząd zakładu karnego, szefa służby więziennej i najwyższy organ nadzoru (zazwyczaj Ministerstwo Sprawiedliwości), a także niezależne organy krajowe – takie jak komisarz ds. zakładów karnych lub rzecznik praw obywatelskich – oraz międzynarodowe organy nadzoru, w szczególności europejski komitet ds. zapobiegania torturom (CPT). Większość państw członkowskich wspomniała również o możliwości kontroli sądowej (w tym kontroli decyzji administracyjnych podjętych w odpowiedzi na skargi wewnętrzne) przez właściwe sądy krajowe i międzynarodowe. Ponadto osoby pozbawione wolności mają zawsze swobodę skontaktowania się z policją i organami ścigania, a także z obrońcą, w celu zgłoszenia odpowiednich zastrzeżeń i uchybień.

Ogólne tendencje

W poszczególnych państwach członkowskich dostęp do mechanizmów składania skarg jest szeroki, ale różni się pod względem stopnia zaawansowania. Cyfryzacja stopniowo poprawia przejrzystość i czas reakcji. Informacje, również w różnych językach, są udzielane w chwili przyjęcia. Nadzór zewnętrzny pozostaje ważnym środkiem uzupełniającym wewnętrzne mechanizmy rozpatrywania skarg.

12. Środki szczególne dotyczące kobiet i dziewcząt

(64) Państwa członkowskie powinny uwzględniać szczególne potrzeby fizyczne, zawodowe, społeczne i psychologiczne kobiet i dziewcząt, jak również dotyczące ich wymogi sanitarne i w zakresie opieki zdrowotnej, przy podejmowaniu decyzji wpływających na jakikolwiek aspekt pozbawienia ich wolności.

(65) Państwa członkowskie powinny umożliwiać osobom pozbawionym wolności poród w szpitalu poza ośrodkiem detencyjnym. Jeżeli dziecko urodzi się jednak w ośrodku detencyjnym, państwa członkowskie powinny zapewnić wszelkie niezbędne wsparcie i udogodnienia w celu ochrony więzi między matką a dzieckiem oraz zabezpieczenia ich dobrostanu fizycznego i psychicznego, w tym odpowiednią opiekę zdrowotną przed porodem i po nim.

(66) Państwa członkowskie powinny zezwolić osobom pozbawionym wolności, które mają dzieci w okresie niemowlęcym, na zatrzymanie ich przy sobie w ośrodku detencyjnym, jeżeli jest to zgodne z dobrem dziecka. Państwa członkowskie powinny zapewnić specjalne zakwaterowanie i zastosować wszelkie odpowiednie, przyjazne dziecku środki, aby zapewnić zdrowie i dobrobyt takich dzieci przez cały okres wykonywania kary.

Kobiety przebywające w ośrodkach detencyjnych mają różne potrzeby związane z opieką zdrowotną, bezpieczeństwem, obowiązkami rodzinnymi i narażeniem na niegodziwe traktowanie. Państwa członkowskie przyjęły szereg środków służących zaspokojeniu tych potrzeb, chociaż poziom ich stosowania jest bardzo zróżnicowany.

Państwa członkowskie zapewniają umieszczenie w oddzielnych obiektach lub na oddzielnych oddziałach, a także środki higieny dla kobiet oraz jednostki macierzyńskie, w których kobiety mogą żyć z dziećmi podczas odbywania kary lub oczekiwania na proces (zob. poniżej). Ponadto

większość państw członkowskich wskazała szerokie zaangażowanie na rzecz celowych środków terapeutycznych i wsparcia dla kobiet pozbawionych wolności. Może to obejmować specjalistyczną opiekę zdrowotną w zakresie zdrowia fizycznego i psychicznego, w szczególności dostęp do rutynowych badań ginekologicznych, opieki przedporodowej i poporodowej, a także interwencje społeczne, psychospołeczne i psychiatryczne dla osób zmagających się z lękiem lub depresją lub tych, które doświadczyły przemocy lub niegodziwego traktowania; uwzględniające aspekt płci zajęcia sportowe i rekreacyjne, programy edukacyjne lub możliwości pracy i szkolenia zawodowego, dłuższe lub dodatkowe wizyty dzieci; przeszukania osobiste lub nadzór przez personel więzienny płci żeńskiej oraz ściślejsze uregulowanie stosowania środków dyscyplinarnych, zwłaszcza umieszczenia w celi izolacyjnej w okresie ciąży i poporodowym.

Wszystkie państwa członkowskie potwierdziły, że kobietom pozbawionym wolności rutynowo zezwala się na urodzenie dziecka poza zakładem karnym, chociaż między państwami członkowskimi występują znaczne różnice pod względem bezwzględnej liczby kobiet pozbawionych wolności, które urodziły w ciągu ostatnich trzech lat, od mniej niż 10 do ponad 150 urodzeń w ośrodku detencyjnym. To z kolei wskazuje na dość różne podejścia w całej UE do przetrzymywania w więzieniach kobiet w ciąży.

W większości państw członkowskich wiek, do którego dzieci mogą przebywać z matką w zakładzie karnym, wynosi jeden rok lub trzy lata, jeżeli leży to w najlepszym interesie dziecka. W niektórych państwach członkowskich nie ma ścisłej granicy wieku, natomiast w kilku państwach członkowskich dzieci mogą przebywać z matką w zakładzie karnym do szóstego roku życia.

Większość państw członkowskich potwierdziła, że posiada jednostki macierzyńskie i że są w nich zakwaterowane kobiety z dziećmi.

Ogólne tendencje

Potrzeby kobiet są w coraz większym stopniu uwzględniane we wszystkich systemach penitencjarnych, co wiąże się z poprawą opieki zdrowotnej, świadczenia usług higienicznych, bezpieczeństwa i wsparcia dla rodzin. Jednostki macierzyńskie są powszechnie dostępne, chociaż ich struktura i ograniczenia wiekowe są różne. Polityki uwzględniające aspekt płci pozostają nierównomierne, przy czym niektóre systemy prawne oferują kompleksowe usługi, a inne opierają się na bardziej ograniczonych świadczeniach.

13. Środki szczególne dotyczące cudzoziemców

(67) Państwa członkowskie powinny zapewnić cudzoziemcom i innym osobom pozbawionym wolności, które mają szczególne potrzeby językowe, odpowiedni dostęp do profesjonalnych usług tłumaczenia ustnego oraz tłumaczenie materiałów pisemnych na zrozumiałą dla nich język.

(68) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby cudzoziemcy byli bez zbędnej zwłoki informowani o przysługującym im prawie żądania kontaktu ze służbami dyplomatycznymi lub konsularnymi państwa, którego są obywatelami, oraz prawie skorzystania z odpowiednich udogodnień na potrzeby takich kontaktów.

(69) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby przekazano tym osobom informacje o pomocy prawnej.

(70) Państwa członkowskie powinny dopilnować, aby poinformowano cudzoziemców o możliwości złożenia wniosku o przekazanie wykonania ich kary lub środków nadzoru do państwa, którego są obywatelami lub w którym mają miejsce stałego pobytu, przewidzianej m. in. w decyzji ramowej 2008/909/WSiSW i decyzji ramowej 2009/829/WSiSW.

Cudzoziemcy stanowią znaczną część ogółu osób pozbawionych wolności w wielu systemach prawnych, a systemy penitencjarne dostosowały swoje procedury w celu usunięcia barier językowych, prawnych i społecznych, z którymi osoby te mogą się mierzyć. Wszystkie państwa członkowskie informują o specjalnych środkach służących zapewnieniu, by cudzoziemcy rozumieli swoje prawa i z nich korzystali, utrzymywali komunikację ze swoimi konsulatami i mieli dostęp do wsparcia w ponownej integracji społecznej.

Oprócz tłumaczenia pisemnego i ustnego informacji, takich jak przepisy dotyczące ośrodka, wiele państw członkowskich poinformowało o dodatkowych środkach mających na celu wsparcie cudzoziemców przebywających w ośrodku detencyjnym. Środki te obejmują w szczególności dostęp do odpowiednich kursów językowych, inwestycje w działania, programy lub wyspecjalizowany personel w celu wspierania integracji i rozwoju kompetencji międzykulturowych, umożliwianie międzynarodowych rozmów telefonicznych lub połączeń wideo w celu ochrony więzi rodzinnych, zakwaterowanie z osobami o tym samym pochodzeniu narodowym lub języku oraz pomoc w sprawach imigracyjnych. Poszczególne rodzaje usług tłumaczenia ustnego wykorzystywanych przez państwa członkowskie obejmują wewnętrznych lub zewnętrznych tłumaczy ustnych (stacjonarnie), tłumaczenie ustne za pośrednictwem środków audiowizualnych, narzędzia do tłumaczenia elektronicznego, wielojęzyczny personel lub pomoc ze strony innych osób pozbawionych wolności, które posługują się tym samym językiem.

Wszystkie państwa członkowskie potwierdziły, że w ramach i w zakresie umów międzynarodowych cudzoziemcy mają prawo powiadomić swoje przedstawicielstwa dyplomatyczne lub konsularne o pozbawieniu wolności oraz że korespondencja, rozmowy telefoniczne lub wideo oraz wizyty mogą odbywać się w sposób poufny i bez nieuzasadnionych ograniczeń. Podobnie wszystkie państwa członkowskie potwierdziły, że cudzoziemcy mogą korzystać z obsługi i pomocy prawnej na takich samych warunkach jak ich obywatele.

Niemal wszystkie państwa członkowskie oznajmiły, że proaktywnie informuje się cudzoziemców o możliwości złożenia wniosku o przekazanie wykonania kary lub środków nadzoru do państwa, którego są obywatelami lub w którym mają miejsce stałego pobytu, przewidzianej w decyzji ramowej 2008/909/WSiSW i decyzji ramowej 2009/829/WSiSW. W niektórych państwach członkowskich informacje te są przekazywane przez personel więzienny podczas procedury przyjmowania, ustnie lub pisemnie oraz w języku, który osoba pozbawiona wolności jest w stanie zrozumieć. W niektórych państwach członkowskich informacje znajdują się w broszurach informacyjnych, które są rozdawane wszystkim pozbawionym wolności po przybyciu do ośrodka detencyjnego. Kilka państw członkowskich uściśliło jednak, że – przynajmniej w niektórych przypadkach – dostępna jest krajowa pomoc prawna w celu złożenia wniosku o takie przekazanie.

Ogólne tendencje

Cudzoziemcy otrzymują szerokie wsparcie proceduralne, w szczególności w zakresie dostępu do tłumaczeń pisemnych i ustnych oraz komunikacji z organami konsularnymi. Powszechne są środki edukacyjne i integracyjne, choć ich dostępność jest różna, a pomoc w przekazywaniu wykonania kar polegających na pozbawieniu wolności lub środków nadzoru jest jeszcze bardziej nierówna.

14. Środki szczególne dotyczące dzieci i młodych osób dorosłych

(71) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby dobro dziecka było priorytetem we wszystkich sprawach związanych z pozbawieniem go wolności oraz aby jego szczególne prawa i potrzeby były brane pod uwagę przy podejmowaniu decyzji mających wpływ na jakikolwiek aspekt pozbawienia go wolności.

(72) W przypadku dzieci państwa członkowskie powinny ustanowić odpowiedni i wieloprotokółowy system pozbawienia wolności, który będzie służył zapewnieniu i zachowaniu ich zdrowia oraz rozwoju fizycznego, psychicznego i emocjonalnego, prawa do kształcenia i szkolenia, skutecznego i regularnego korzystania z prawa do życia rodzinnego oraz dostępu do programów sprzyjających ich ponownej integracji społecznej.

(73) Każde zastosowanie środków dyscyplinarnych, w tym umieszczenie w celi izolacyjnej, użycie przymusu lub siły, powinno wynikać z rygorystycznych względów konieczności i proporcjonalności.

(74) Zachęca się państwa członkowskie, aby w stosownych przypadkach korzystały wobec młodocianych przestępców, którzy nie ukończyli 21 roku życia, z systemu zakładów poprawczych.

Dzieci i młode osoby dorosłe przebywające w ośrodku detencyjnym wymagają specjalnych zabezpieczeń ze względu na swoje potrzeby rozwojowe, zwiększoną potrzebę szczególnego traktowania i większy potencjał resocjalizacji. Państwa członkowskie zapewniają szeroki

wachlarz środków ochronnych, które regulują separację, edukację, czynności dyscyplinarne i wsparcie psychologiczne.

Większość państw członkowskich zgłosiła, że systemy detencyjne dla dzieci w wieku poniżej 18 lat oraz, w stosownych przypadkach, młodych osób dorosłych w wieku 18–21 lat – oprócz oddzielnego rozmieszczenia – opierają się na celach innych niż karne i celach edukacyjnych oraz wsparciu społecznym i psychologicznym niezbędnym do rozwijania poczucia odpowiedzialności obywatelskiej i przynależności. Oprócz ukończenia obowiązkowej nauki szkolnej, szkolenia zawodowego oraz odpowiednich zajęć sportowych i rekreacyjnych, konkretne przykłady tego, co może to oznaczać, obejmują warunki życia w systemie otwartym lub półotwartym; zwiększony nadzór i dostęp do specjalnie wyszkolonego, multidyscyplinarnego personelu; częsty, bliski kontakt z rodziną – w tym podczas wizyt domowych i sesji terapii rodzinnej – oraz uczestnictwo w życiu społeczności lokalnej; a także szkolenia w zakresie umiejętności osobistych, emocjonalnych i społecznych, na przykład w celu wspierania zdrowych nawyków żywieniowych i higienicznych, kontrolowania agresji i agresywnych zachowań, zapobiegania uzależnieniom i budowania zaufania społecznego.

Większość państw członkowskich zasadniczo potwierdziła dostępność umieszczenia w celi izolacyjnej jako środka dyscyplinarnego dla tymczasowo aresztowanych oraz skazanych osób w wieku poniżej 18 lat. Wyjaśniły jednak, że jest to środek ostateczny stosowany wyłącznie w przypadku poważnych lub powtarzających się przewinień, jak określono w przepisach penitencjarnych. Do takich przewinień należą: ucieczka, przemycanie narkotyków lub innych zabronionych przedmiotów na teren zakładu, groźby i agresywne ataki na personel lub innych pozbawionych wolności, symulowanie choroby w celu przewiezienia poza teren zakładu, udział w zbiorowym nieposłuszeństwie itp. Niektóre państwa członkowskie stosują umieszczenie w celi izolacyjnej również ze względów ochronnych – w przypadkach podejrzenia samookaleczenia lub ryzyka samobójstwa, ze względów zdrowotnych lub gdy zachodzi potrzeba ochrony innych osób pozbawionych wolności, które wymagają szczególnego traktowania. Co do zasady, chociaż czas spędzony w celi izolacyjnej musi być proporcjonalny do powodu, dla którego został nałożony, to maksymalny czas może się bardzo różnić i wynosić od 3 do 21 dni. W większości państw członkowskich wynosi on od 5 do 10 dni, podczas gdy jedno państwo członkowskie ogranicza ten środek do czterech godzin dziennie przez nie więcej niż pięć kolejnych dni, a inne zazwyczaj stosuje go wyłącznie w czasie rekreacji, tak aby nie miał on wpływu na zajęcia szkolne. Ponadto, chociaż niewiele państw członkowskich faktycznie określiło, jak często dokonuje się przeglądu decyzji o umieszczeniu w celi izolacyjnej, wiele z nich zwróciło uwagę na znaczenie nadzoru medycznego i psychologicznego.

Kilka państw członkowskich potwierdziło również dostępność innych, mniej dolegliwych od izolacji środków dyscyplinarnych dla dzieci poniżej 18 roku życia. Najczęstsze z nich to ostrzeżenia i nagany, wzmożony nadzór, konfiskata lub zatrzymanie niektórych przedmiotów, ograniczenie kieszonkowego i zakupów w sklepie więziennym, ograniczenie udziału we (wspólnych) zajęciach rekreacyjnych i wydarzeniach kulturalnych, odbieranie urządzeń audiowizualnych (takich jak własny telewizor), mniejsza liczba odwiedzin i rozmów telefonicznych lub krótsze ich trwanie, zawieszenie prawa do podejmowania pracy oraz zakaz przyjmowania paczek. Wszystkie te środki mają charakter tymczasowy, stosowane są przez okres od kilku dni do kilku miesięcy i muszą być proporcjonalne do popełnionego przewinienia dyscyplinarnego. W związku z tym na przykład lekceważenie personelu lub niesprzątanie celi skutkuje łagodniejszą reakcją niż kradzież narkotyków lub handel nimi. Niektóre państwa

członkowskie podkreśliły znaczenie stosowania środków dyscyplinarnych tylko wtedy, gdy interwencje o charakterze naprawczym lub wychowawczym zakończyły się niepowodzeniem.

Ogólne tendencje

We wszystkich państwach członkowskich priorytetem jest ochrona dzieci i młodych osób dorosłych. Powszechnie stosuje się oddzielenie od dorosłych, obowiązkową edukację i szeroko zakrojone wsparcie psychologiczne. Ograniczenia w stosowaniu umieszczenia w celi izolacyjnej i nacisk na kontakt z rodziną zapewniają spójne zabezpieczenia. Podejścia do młodych osób dorosłych (18–21 lat) są bardziej zróżnicowane, ale wiele systemów w coraz większym stopniu uznaje ich szczególne potrzeby rozwojowe.

15. Środki szczególne dotyczące osób z niepełnosprawnościami lub cierpiących na poważne schorzenia

(75) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby osoby z niepełnosprawnościami lub inne osoby cierpiące na poważne schorzenia otrzymały odpowiednią opiekę porównywalną z opieką świadczoną w ramach krajowego publicznego systemu opieki zdrowotnej, uwzględniającą ich szczególne potrzeby. W szczególności państwa członkowskie powinny zapewnić, aby osoby, u których zdiagnozowano zaburzenia zdrowia psychicznego, otrzymały profesjonalną i specjalistyczną opiekę, w razie potrzeby w wyspecjalizowanych instytucjach lub w wydzielonych częściach ośrodka detencyjnego pod nadzorem lekarza, a także, aby w razie potrzeby osobom pozbawionym wolności zapewniano w ramach przygotowań do zwolnienia ciągłość opieki zdrowotnej.

(76) Państwa członkowskie powinny zwrócić szczególną uwagę na zaspokojenie potrzeb pozbawionych wolności osób z niepełnosprawnościami lub osób cierpiących na poważne schorzenia i zapewnienie tym osobom dostępności odpowiednich materialnych warunków i systemu pozbawienia wolności. Powinno to również obejmować zapewnienie takim osobom odpowiednich zajęć.

Osoby z niepełnosprawnościami lub cierpiące na poważne schorzenia napotykały przeszkody podczas pozbawienia wolności, a państwa członkowskie opracowały różne środki mające na celu identyfikację, zaspokojenie i wspieranie ich potrzeb. Państwa członkowskie dostarczają ogólnych informacji na temat świadczenia usług w zakresie zdrowia fizycznego i psychicznego oraz wdrażają programy dotyczące leczenia uzależnień i objawów odstawiennych. Oprócz tych środków najczęściej przywoływane środki podejmowane przez państwa członkowskie w celu dostosowania warunków pozbawienia wolności do potrzeb tymczasowo aresztowanych i skazanych osób z niepełnosprawnościami lub poważnymi schorzeniami są związane z dostępnością cel i oddziałów oraz z obszarami wspólnymi dla osób z niepełnosprawnością fizyczną i osób starszych pozbawionych wolności. Może to obejmować wszystko, od podwyższonych toalet w celach i krzeseł prysznicowych, dodatkowych poręczy i regulowanych łóżek, po rampy, windy i szersze korytarze (w tym w pomieszczeniach dla odwiedzających). Niektóre państwa członkowskie wspomniały również o dostarczaniu sprzętu

ułatwiającego poruszanie się, takiego jak kule i wózki inwalidzkie – chociaż przypuszczalnie uznaje się to za podstawową opiekę zdrowotną we wszystkich systemach prawnych – podczas gdy inne zauważyły, że więźniowie mogą otrzymać specjalną pomoc ułatwiającą im funkcjonowanie w życiu codziennym. Z drugiej strony o specjalnych zajęciach i formach pomocy, takich jak programy sportowe, możliwości zatrudnienia, wspomniało jedynie kilka państw członkowskich. Ponadto ponad jedna trzecia wszystkich państw członkowskich zgłosiła istnienie wyspecjalizowanych oddziałów zapewniających opiekę w zakresie zdrowia psychicznego lub uzależnienia od narkotyków.

Ogólne tendencje

W poszczególnych państwach członkowskich coraz częściej uznaje się potrzeby związane z niepełnosprawnością, ale ich realizacja jest nadal zróżnicowana. Dostosowania obejmują zmiany strukturalne, a w niektórych przypadkach zapewnienie urządzeń wspomagających lub indywidualnego wsparcia, aby ułatwić osobom pozbawionym wolności funkcjonowanie w życiu codziennym. Bardziej wyspecjalizowane działania, takie jak dostosowane działania lub specjalne oddziały zapewniające opiekę w zakresie zdrowia psychicznego lub uzależnienia od narkotyków, są mniej rozpowszechnione.

16. Środki szczególne dla osób o specjalnych potrzebach/wymagających szczególnego traktowania

(77) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby pozbawienie wolności nie pogłębiało marginalizacji osób ze względu na ich orientację seksualną, pochodzenie rasowe lub etniczne, przekonania religijne lub z jakiegokolwiek innego powodu.

(78) Państwa członkowskie powinny wdrożyć wszelkie zasadne środki, aby zapobiec przemocy wobec osób lub innemu złemu traktowaniu tych osób, takiemu jak znęcanie fizyczne i psychiczne lub wykorzystywanie seksualne ze względu na ich orientację seksualną, pochodzenie rasowe lub etniczne, przekonania religijne lub z jakiegokolwiek innego powodu przez personel ośrodka detencyjnego lub inne osoby pozbawione wolności. Państwa członkowskie powinny zapewnić stosowanie szczególnych środków ochrony, jeżeli istnieje ryzyko, że dojdzie do takiej przemocy lub złego traktowania.

W systemach detencyjnych przebywa wiele osób wymagających szczególnego traktowania, w tym osoby starsze, osoby chore psychicznie, osoby zagrożone samobójstwem, osoby LGBTIQ i osoby z potrzebami terapeutycznymi związanymi z uzależnieniem od substancji psychoaktywnych.

Praktycznie wszystkie państwa członkowskie potwierdziły, że podejmują kroki w celu zapewnienia bezpieczeństwa osób pozbawionych wolności o szczególnych potrzebach i wymagających szczególnego traktowania, czy to przez ogólną politykę przeciwdziałania dyskryminacji i szkolenie personelu, klasyfikację w zakresie wymogu szczególnego traktowania i środki ochrony, indywidualne plany opieki i resocjalizacji, działania włączające i zwiększanie świadomości wśród ogółu pozbawionych wolności, czy też przez rygorystyczne wykonywanie wewnętrznych obowiązków sprawozdawczych. Zapytane konkretnie o ochronę

osób LGBTIQ+, wobec których zastosowano środek detencyjny, kilka państw członkowskich zgłosiło praktyczne wytyczne dotyczące konkretnych problemów, takich jak dostęp do odpowiedniej opieki zdrowotnej, warunki kąpeli, stosowanie zaimków, prywatność i ochrona danych, przeszukania osobiste, przemoc i nękanie. Zasadniczo wszystkie państwa członkowskie wskazały jednak, że kładą nacisk głównie na odpowiednie rozmieszczanie osób transpłciowych pozbawionych wolności. Różne podejścia przyjęte w tym zakresie obejmują zakwaterowanie zgodnie z zarejestrowaną (prawną) płcią, decyzje indywidualne (uwzględniające życzenia osobiste, obawy dotyczące bezpieczeństwa, oceny ekspertów) lub specjalne oddziały lub cele jednoosobowe.

Państwa członkowskie zasadniczo potwierdziły, że leczenie hormonalne można rozpocząć lub kontynuować w zakładzie karnym.

Ogólne tendencje

Zarządzanie potrzebą szczególnego traktowania jest zazwyczaj częścią działań związanych z pozbawieniem wolności. Praktycznie wszystkie państwa członkowskie poinformowały o środkach mających na celu ochronę osób pozbawionych wolności o szczególnych potrzebach i wymagających szczególnego traktowania, w tym o polityce przeciwdziałania dyskryminacji, szkoleniach personelu, ocenie potrzeby szczególnego traktowania oraz indywidualnych planach opieki lub zakwaterowania.

17. Inspekcje i monitorowanie

(79) Państwa członkowskie powinny ułatwiać niezależnym organom przeprowadzanie regularnych inspekcji służących ocenie, czy ośrodki detencyjne są zarządzane zgodnie z wymogami prawa krajowego i międzynarodowego. W szczególności państwa członkowskie powinny zapewnić nieograniczony dostęp Europejskiemu Komitetowi do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu oraz sieci krajowych mechanizmów prewencji.

(80) Państwa członkowskie powinny przyznać dostęp do ośrodków detencyjnych parlamentarzystom krajowym; zachęca się je do przyznania podobnego dostępu posłom do Parlamentu Europejskiego.

(81) Państwa członkowskie powinny również rozważyć organizowanie regularnych wizyt sędziów, prokuratorów i pełnomocników procesowych w ośrodkach detencyjnych i innych strzeżonych ośrodkach w ramach szkolenia kadr wymiaru sprawiedliwości.

Właściwe mechanizmy inspekcji i monitorowania mają kluczowe znaczenie dla przejrzystości, rozliczalności i zapobiegania złemu traktowaniu.

Wiele państw członkowskich stosuje trójstronne ramy kontroli wewnętrznych i zewnętrznych, a także krajowych i międzynarodowych. Ramy te obejmują zazwyczaj (i) sędziów, prokuratorów lub inspektorat krajowej administracji więziennej; (ii) Ministerstwo Sprawiedliwości jako najwyższy organ nadzorczy, rzecznik praw obywatelskich lub

wyspecjalizowane agencje i komisarze, których zadaniem jest kontrola zakładów karnych i ochrona praw osób pozbawionych wolności, oraz (iii) posłowie do parlamentu narodowego i członkowie europejskiego komitetu ds. zapobiegania torturom (CPT).

Zasadniczo im bardziej dany organ nadzorczy jest niezależny od krajowej służby więziennej, tym większe jest prawdopodobieństwo, że jego ustalenia są podawane lub mogą zostać podane do wiadomości publicznej. Praktycznie wszystkie państwa członkowskie zgłosiły brak ograniczeń w dostępie do miejsc i dokumentów, w szczególności w przypadku organów działających w ramach krajowych mechanizmów prewencji. Niektóre państwa członkowskie zauważyły, że z informacjami szczególnie chronionymi należy postępować w sposób zapewniający poufność lub że mogą one być zastrzeżone ze względów bezpieczeństwa narodowego, trwających postępowań przygotowawczych, tajemnicy lekarskiej itp. oraz że dostęp do strony internetowej może być również tymczasowo ograniczony, zwłaszcza jeżeli nie można zagwarantować bezpieczeństwa odwiedzających.

W odpowiedzi na pytanie, czy istnieją systemy monitorowania zgodności z zapewnieniami udzielonymi innym państwom członkowskim w ramach postępowań dotyczących europejskiego nakazu aresztowania (ENA), wiele państw członkowskich odniosło się do ogólnego monitorowania warunków przetrzymywania, a niektóre stwierdziły, że zadanie to należy do kompetencji sądów, prokuratury lub Ministerstwa Sprawiedliwości itp. Tylko jedno państwo członkowskie poinformowało o zaawansowanym systemie weryfikacji w czasie rzeczywistym funkcjonującym w jego zakładach karnych, który monitoruje, czy zapewnienia są spełniane, i generuje automatyczne alerty w przypadku ich nieprzestrzegania. Jednocześnie aktywnie sprawdza, czy udzielono zapewnień w odniesieniu do nowo przybyłych osób, i wykorzystuje specjalne cele, aby uniknąć niezgodności z przepisami.

Ogólne tendencje

Ramy inspekcji i monitorowania są kompleksowe w poszczególnych systemach prawnych, chociaż ich wdrażanie się różni. Niezależny nadzór jest szeroko zinstytucjonalizowany, a organy zewnętrzne odgrywają aktywną rolę w ocenie warunków. Mechanizmy sprawozdawczości i działań następczych różnią się pod względem skuteczności.

18. Środki szczególne służące przeciwdziałaniu radykalizacji postaw w zakładach karnych

(82) Zachęca się państwa członkowskie do przeprowadzenia wstępnej oceny ryzyka w celu określenia właściwego systemu pozbawienia wolności mającego zastosowanie do osób podejrzanych o terroryzm i brutalny ekstremizm lub za nie skazanych.

(83) Na podstawie takiej oceny ryzyka można zdecydować, że osoby te będą odbywały karę pozbawienia wolności razem – w oddzielnym skrzydle dla terrorystów – lub, że zostaną one rozproszone wśród ogółu osadzonych w danym zakładzie karnym. W tym ostatnim przypadku państwa członkowskie powinny uniemożliwić takim osobom bezpośredni kontakt z tymi osobami pozbawionymi wolności, które znajdują się w szczególnie trudnej sytuacji.

(84) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby administracja więzienna regularnie przeprowadzała kolejne oceny ryzyka (na początku i w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności oraz przed zwolnieniem z ośrodka osób podejrzanych o terroryzm i brutalny ekstremizm lub za nie skazanych).

(85) Zachęca się państwa członkowskie do zapewnienia ogólnych szkoleń uświadamiających dla wszystkich pracowników oraz szkoleń z zakresu wczesnego rozpoznawania oznak radykalizacji dla wyspecjalizowanych pracowników. Państwa członkowskie powinny również rozważyć zapewnienie odpowiedniej liczby dobrze wyszkolonych kapelanów więziennych reprezentujących różne religie.

(86) Państwa członkowskie powinny wdrożyć środki zapewniające realizowanie w zakładzie karnym programów resocjalizacji i deradykalizacji oraz programów służących zaprzestaniu stosowania przemocy w ramach przygotowań do zwolnienia, a także realizowanie takich programów po zwolnieniu, aby wspierać ponowną integrację społeczną osób pozbawionych wolności skazanych za terroryzm i brutalny ekstremizm.

Zapobieganie radykalizacji postaw i wspieranie zaprzestania stosowania przemocy to kluczowe priorytety we wszystkich systemach penitencjarnych. Państwa członkowskie stosują różne strategie łączące ocenę ryzyka, specjalistyczne interwencje, szkolenia personelu i współpracę międzyagencyjną.

Większość państw członkowskich podała, że wprowadzono co najmniej niektóre, a często kilka konkretnych środków w celu przeciwdziałania radykalizacji postaw w zakładach karnych. Należy jednak zauważyć, że nie wszystkie państwa członkowskie wdrożyły te same środki w ten sam sposób. Często wymienia się przykład, że narzędzia oceny ryzyka są powszechnie stosowane do identyfikacji osób zagrożonych radykalizacją postaw lub wyznających ekstremistyczne ideologie.

W niektórych systemach prawnych funkcjonują wyspecjalizowane jednostki lub oddziały przeznaczone dla osób, które uznano za stwarzające ryzyko radykalizacji postaw. Inne systemy unikają fizycznej izolacji, aby zapobiec tworzeniu siatek ekstremistycznych; zamiast tego takie osoby są integrowane z ogółem osadzonych.

W państwach członkowskich powszechnie dostępne są również programy deradykalizacji i programy służące zaprzestaniu stosowania przemocy, a także podejmuje się wielopodmiotową

współpracę z krajowymi agencjami bezpieczeństwa, organami policji, służbami probacyjnymi i organizacjami społecznymi w celu monitorowania osób przed zwolnieniem i po zwolnieniu.

Szkolenie personelu obejmuje zarówno „podstawowe”, ustawiczne i stopniowe doskonalenie zawodowe, jak i szeroko zakrojone programy mające na celu przekazywanie rzetelnej i aktualnej wiedzy i umiejętności w zakresie oceny radykalizacji postaw, zapobiegania jej i strategii interwencyjnych.

Ogólne tendencje

We wszystkich państwach członkowskich szeroko rozpowszechnione są strategie zapobiegania radykalizacji postaw, takie jak ocena ryzyka, specjalistyczne interwencje i współpraca multidyscyplinarna. Niektóre państwa członkowskie stosują izolację, podczas gdy inne priorytetowo traktują integrację z ogółem osadzonych. Pomimo pewnych różnic w poziomie wykształcenia pracowników koordynacja między agencjami jest ogólnie dobrze rozwinięta.

Wnioski, najlepsze praktyki i dalsze działania

Wnioski ogólne

Ocena porównawcza tymczasowego aresztowania i materialnych warunków pozbawienia wolności pokazuje, że państwa członkowskie wprowadziły ramy prawne, które zasadniczo odzwierciedlają normy europejskie i międzynarodowe. W obu obszarach istnieje jednak powracająca rozbieżność między prawem a praktyką.

W obszarze tymczasowego aresztowania w większości systemów przyjęto zasadę, że pozbawienie wolności przed procesem musi mieć charakter wyjątkowy i podlegać analizie pod kątem konieczności i proporcjonalności. Dostępny jest szeroki katalog rozwiązań alternatywnych, ale środki te są nadal niedostatecznie wykorzystywane. Pomimo formalnego uznawania środków takich jak zgłaszanie się do właściwego organu, zwolnienie za kaucją, dozór elektroniczny i ograniczenia dotyczące miejsca pobytu, sądy często stosują środki polegające na pozbawieniu wolności. Przeszkody takie jak brak zaufania, niedobory zasobów i ograniczenia techniczne zmniejszają skuteczność rozwiązań alternatywnych, natomiast instrumenty transgraniczne, takie jak europejski nakaz nadzoru, są nadal niedostatecznie wykorzystywane. Wymóg uzasadnionego podejrzenia jest spójnym zabezpieczeniem, ale jego definicja i próg różnią się, co prowadzi do różnic w poziomie ochrony w poszczególnych systemach prawnych.

Sądy są zazwyczaj zobowiązane do uzasadnienia decyzji o tymczasowym aresztowaniu, ale jakość tego uzasadnienia jest nierówna, a w niektórych przypadkach jest ono ogólnikowe lub szablonowe. Okresowe przeglądy są również powszechne w prawie, ale ich skuteczność nie zawsze jest zagwarantowana, co prowadzi do ryzyka, że takie przeglądy staną się formalnością. Prawo do bycia wysłuchanym przed tymczasowym aresztowaniem jest niemal powszechnie uznawane, ale dostęp do akt sprawy i ochrona poufności – zwłaszcza podczas przesłuchań w formie wideokonferencji – nadal budzą obawy. Dostępne są środki zaskarżenia i odwołania, ale terminy, jasność przepisów i praktyczna skuteczność znacznie się różnią. W wielu państwach członkowskich obowiązują maksymalne okresy tymczasowego aresztowania, jednak przedłużające się aresztowanie stanowi powracający problem w skomplikowanych sprawach. Odliczenie okresu tymczasowego aresztowania od prawomocnie orzeczonej kary jest niemal powszechnym zabezpieczeniem, ale przepisy dotyczące odszkodowania w przypadku uniewinnienia pozostają niejednolite. Pomimo transpozycji decyzji ramowej w sprawie europejskiego nakazu nadzoru we wszystkich państwach członkowskich jego stosowanie w praktyce jest znikome. W rezultacie podejrzani cudzoziemcy często pozostają tymczasowo aresztowani, nawet jeśli w ich rodzimym państwie członkowskim można by zorganizować równoważny nadzór.

Jeżeli chodzi o warunki materialne, powszechnie określa się minimalne normy dotyczące zakwaterowania, w szczególności w odniesieniu do przestrzeni osobistej i dostępu do podstawowych urządzeń. Przeludnienie nadal jednak utrudnia przestrzeganie przepisów, co sprawia, że wiele osób pozbawionych wolności przebywa w warunkach niespełniających międzynarodowych standardów. Polityka rozmieszczenia ma zasadniczo na celu rozdzielenie osób pozbawionych wolności według statusu prawnego, płci i wieku, jednak ograniczenia

związane z pojemnością placówek uniemożliwiają jej ściśle stosowanie. Zagwarantowano normy higieny i warunków sanitarnych, chociaż prywatność, dostęp do ciepłej wody i zwalczanie szkodników pozostają słabymi punktami. Żywnienie jest zasadniczo zapewnione, ale różnice w budżetach prowadzą do nierównej jakości diety w poszczególnych placówkach.

Zagwarantowano czas spędzany poza celą i codzienną aktywność na świeżym powietrzu, ale praktyka jest znacznie zróżnicowana. Dostępne są możliwości podejmowania wartościowych zajęć, takich jak praca, kształcenie i szkolenie zawodowe, ale są one nierównomiernie wdrażane, w szczególności dla osób tymczasowo aresztowanych. Opieka zdrowotna jest powszechnie zagwarantowana, ale nadal istnieją luki w zakresie wsparcia zdrowia psychicznego, zapobiegania samobójstwom i leczenia uzależnień. Istnieją odpowiednie protokoły, jednak samobójstwa i samookaleczenia pozostają pilnymi problemami. Podejmowane są wysiłki na rzecz zapobiegania przemocy i złemu traktowaniu, w tym monitoring i szkolenia personelu, ale niespójne gromadzenie danych i sprawozdawczość osłabiają nadzór.

Prawo do kontaktu ze światem zewnętrznym i prawo do pomocy prawnej są należycie zagwarantowane. Wizyty rodzinne, korespondencja i prawo do obrony prawnej są powszechnie przestrzegane, a innowacje, takie jak połączenia wideo i przyjazne dzieciom zasady dotyczące odwiedzin, zyskują na popularności. Możliwości komunikacji cyfrowej pozostają jednak ograniczone, zwłaszcza w przypadku cudzoziemców. Mechanizmy rozpatrywania skarg są należycie zagwarantowane i uzupełniane przez niezależne organy monitorujące, ale zdolność reagowania, częstotliwość inspekcji i realizacja zaleceń znacznie się różnią.

Powszechnie uznaje się specjalne zabezpieczenia dla grup szczególnie wrażliwych – takich jak kobiety, dzieci, cudzoziemcy, osoby z niepełnosprawnościami i inne osoby o szczególnych potrzebach. Obejmują one opiekę zdrowotną uwzględniającą aspekt płci, edukację dla dzieci, usługi tłumaczenia ustnego i infrastrukturę zapewniającą dostęp. Przestarzałe obiekty, przeludnienie i nierównomierne zasoby utrudniają jednak spójne wdrażanie tych środków. W niektórych miejscach istnieją dostosowane do potrzeb grup szczególnie wrażliwych jednostki i programy, ale nie są one bynajmniej powszechne.

Łącznie ustalenia te pokazują, że większość państw członkowskich stworzyła dość solidne ramy prawne dotyczące zarówno praw procesowych w przypadku tymczasowego aresztowania, jak i materialnych warunków pozbawienia wolności. Utrzymujące się luki we wdrażaniu w praktyce nadal jednak podważają te normy. Powtarzające się wyzwania związane z przeludnieniem, niewystarczającym wykorzystaniem alternatyw dla pozbawienia wolności, słabościami infrastrukturalnymi i nierównomierną ochroną grup szczególnie wrażliwych uwypuklają potrzebę dalszych wysiłków w celu zapewnienia pełnego poszanowania praw w praktyce.

Najlepsze praktyki

Pomimo znacznych różnic w infrastrukturze, zasobach i tradycjach prawnych w wielu jurysdykcjach opracowano **najlepsze praktyki**, które wzmacniają gwarancje proceduralne w przypadku tymczasowego aresztowania i poprawiają warunki pozbawienia wolności. Praktyki te mogą również wspierać resocjalizację osób pozbawionych wolności i służyć jako przykłady na potrzeby szerszego wdrażania.

Jeżeli chodzi o **prawa procesowe w przypadku tymczasowego aresztowania**, można wskazać następujące najlepsze praktyki.

- Kilka państw członkowskich przyjęło szczegółowe wymogi ustawowe zobowiązujące sędziów do przedstawiania wyraźnego, zindywidualizowanego uzasadnienia nakazu zastosowania lub przedłużenia środka polegającego na pozbawieniu wolności. Obejmuje to analizę czynników ryzyka, oceny proporcjonalności oraz dokładne wyjaśnienie, dlaczego środki alternatywne dla tymczasowego aresztowania (takie jak nadzór, obowiązek zgłaszania się do właściwego organu lub dozór elektroniczny) nie zostały uznane za odpowiednie. Taki obowiązek przedstawienia zindywidualizowanego uzasadnienia zwiększa przejrzystość i tworzy silniejsze zabezpieczenia przed nadmiernym lub arbitralnym tymczasowym aresztowaniem.
- Najlepsze praktyki obejmują stosowanie krótkich, nieprzedłużalnych okresów pozbawienia wolności, które wymagają częstej kontroli sądowej. Automatyczne przesłuchania zapobiegają przedłużającemu się przetrzymywaniu w areszcie bez nadzoru i zapewniają bieżącą ocenę postępów sprawy, ryzyka i proporcjonalności. W niektórych systemach przedłużone pozbawienie wolności wymaga zatwierdzenia przez sądy wyższej instancji, co zapewnia dodatkowy poziom kontroli.
- Zaawansowane systemy cyfrowe, które umożliwiają śledzenie terminów proceduralnych, okresów pozbawienia wolności i zaplanowanych przeglądów, pomagają zapobiegać niezgodnemu z prawem przedłużaniu tymczasowego aresztowania. Automatyczne ostrzeżenia dla sędziów i prokuratorów wspierają terminowość czynności i ograniczają błędy administracyjne. Systemy te są szczególnie skuteczne w przypadku dużej liczby spraw.
- Niektóre państwa członkowskie zapewniają automatyczne (nie na wniosek) wyznaczenie obrońcy, gdy tylko podejrzany lub oskarżony zostanie pozbawiony wolności i niezależnie od tego, jakimi środkami finansowymi podejrzany lub oskarżony dysponuje. Zapewnia to osobom pozbawionym wolności szybki dostęp do porady prawnej przez cały okres tymczasowego aresztowania, na przykład poprzez udział obrońcy we wczesnych czynnościach dochodzeniowych oraz skuteczną reprezentację podczas przesłuchań w przedmiocie tymczasowego aresztowania.
- Państwa członkowskie posiadające bardziej scentralizowany system wydawania i wykonywania europejskich nakazów nadzoru częściej korzystają z tego instrumentu. Bardziej scentralizowane podejście umożliwia im tworzenie sieci i gromadzenie wiedzy fachowej na temat ustaleń dotyczących monitorowania środków nadzoru jako alternatywy dla tymczasowego aresztowania w innych państwach członkowskich.

W odniesieniu do **materialnych warunków pozbawienia wolności** można wskazać następujące najlepsze praktyki.

- Niektóre państwa członkowskie wprowadziły systemy informatyczne, które monitorują poziom obłożenia i automatycznie zapobiegają przekraczaniu pojemności obiektów. Narzędzia te wspierają należyte rozmieszczenie osób pozbawionych wolności we wszystkich obiektach i ułatwiają przestrzeganie minimalnych wymogów dotyczących przestrzeni. Monitorowanie w czasie rzeczywistym pomaga również administracjom w planowaniu przeniesień w celu uniknięcia przepełnienia.
- Nowsze zakłady karne zaprojektowane z lepszym dostępem do naturalnego światła, lepszą wentylacją i kontrolami środowiskowymi stanowią najlepsze praktyki w zakresie rozwoju infrastruktury. Takie obiekty często obejmują energooszczędne

systemy, zakwaterowanie w celach jednoosobowych i lepszą dostępność dla więźniów z niepełnosprawnościami.

- Kilka państw członkowskich szkoli personel w zakresie dynamicznych podejść do bezpieczeństwa, w których kładzie się nacisk na komunikację, budowanie zaufania, zapobieganie konfliktom i codzienną interakcję z osobami pozbawionymi wolności. Podejście to zmniejsza zależność od fizycznych ograniczeń i izolacji oraz poprawia ogólne bezpieczeństwo. Specjalistyczne moduły szkoleniowe w zakresie zdrowia psychicznego, komunikacji międzykulturowej i opieki uwzględniającej traumę dodatkowo wzmacniają kompetencje personelu.
- Niektóre państwa członkowskie przeprowadzają natychmiastowe, multidyscyplinarne badania medyczne przy przyjęciu, w tym oceny psychologiczne, oceny uzależnień i badania w kierunku chorób zakaźnych. Wczesne rozpoznawanie konieczności szczególnego traktowania umożliwia szybkie interwencje i zmniejsza ryzyko pogorszenia się sytuacji.
- Dobrymi praktykami są specjalne jednostki świadczące opiekę w zakresie zdrowia psychicznego zatrudniające psychiatrów, psychologów i wyspecjalizowane pielęgniarki. Jednostki te zapewniają ustrukturyzowaną terapię, interwencję kryzysową, gospodarowanie lekami i długoterminowe leczenie osobom pozbawionym wolności o złożonych potrzebach w zakresie zdrowia psychicznego. Ograniczają one zależność od izolacji osób znajdujących się w sytuacji kryzysowej i poprawiają ciągłość opieki.
- Niektóre państwa członkowskie stosują kompleksowe ramy zapobiegania przemocy łączące szkolenia personelu, gromadzenie danych wywiadowczych, programy mediacji w konfliktach i ukierunkowane interwencje dotyczące osób wysokiego ryzyka. Takie strategie pomagają ograniczyć zarówno wzajemną przemoc wśród osób pozbawionych wolności, jak i przemoc ze strony personelu wobec osób pozbawionych wolności.
- Najlepsze praktyki obejmują scentralizowane, szczegółowe rejestrowanie wszystkich incydentów związanych z użyciem siły, obowiązkowe badania lekarskie po każdym użyciu siły oraz niezależny nadzór nad przeglądami incydentów.
- Skuteczne systemy penitencjarne zapewniają, aby każdy pozbawiony wolności otrzymał zindywidualizowany program uwzględniający cele w zakresie edukacji, pracy, potrzeb zdrowotnych, wsparcia psychologicznego i ponownej integracji społecznej. Programy te są regularnie poddawane przeglądowi i aktualizowane przy udziale zespołów multidyscyplinarnych, w tym służb probacyjnych.
- Partnerstwa z przedsiębiorstwami prywatnymi i organizacjami rynku pracy zapewniają osobom pozbawionym wolności kwalifikacje zawodowe i rzeczywiste doświadczenie zawodowe. Możliwości te znacznie poprawiają perspektywy zatrudnienia po zwolnieniu.
- Za najlepszą praktykę uznaje się kontrolowany dostęp do cyfrowych narzędzi uczenia się, takich jak tablety z ograniczonym dostępem do internetu, elektroniczne biblioteki lub akredytowane kursy internetowe. Narzędzia te zwiększają możliwości edukacyjne osób pozbawionych wolności, zwłaszcza dzieci i młodych dorosłych.
- Specjalnie dostosowane sale dla odwiedzających, programy wychowawcze i rozszerzone wizyty dla osób pozbawionych wolności z udziałem małych dzieci sprzyjają stabilności i dobrostanowi rodziny. Takie praktyki pomagają utrzymać pozytywne relacje i wspierają ponowną integrację społeczną.
- Połączenie wizyt osobistych z połączeniami wideo, systemami komunikacji cyfrowej i monitorowanym dostępem do poczty elektronicznej rozszerza możliwości

komunikacji i zmniejsza izolację – w szczególności w przypadku osób pozbawionych wolności z odległych regionów lub osób z ograniczeniami mobilności.

- Oddzielne jednostki lub dostosowane do potrzeb usługi wsparcia dla grup szczególnie wrażliwych tworzą bezpieczniejsze środowisko i zapewniają ukierunkowane interwencje. Przykłady obejmują jednostki macierzyńskie, oddziały młodzieżowe z bardziej rozbudowanymi usługami edukacyjnymi oraz specjalne placówki dla starszych więźniów.
- Najlepsze praktyki obejmują umożliwienie krajowym organom, które monitorują zakłady karne, nieograniczonego dostępu do wszystkich obszarów, osób pozbawionych wolności i rejestrów oraz zapewnienie regularnych niezapowiedzianych inspekcji.
- Niektóre państwa członkowskie wymagają formalnych planów działania w odpowiedzi na ustalenia z inspekcji oraz instytucjonalizacji mechanizmów działań następczych w celu oceny postępów. Sprzyja to rozliczalności i napędza reformy.

Dalsze działania

Dalsze działania polegają na konsolidacji postępów poczynionych na szczeblu prawnym przy jednoczesnym zniwelowaniu rozbieżności między standardami a codzienną rzeczywistością w terenie.

Jeżeli chodzi o **tymczasowe aresztowanie**, krajowe ramy prawne są ogólnie zgodne z zaleceniami, ale w praktyce stosowanie tymczasowego aresztowania w UE jest nadal nadmierne. Należy spójnie stosować zasadę, że tymczasowe aresztowanie jest środkiem ostatecznym. Decyzje o zastosowaniu tymczasowego aresztowania powinny zawsze zawierać zindywidualizowane uzasadnienie, aby zapewnić proporcjonalność, a alternatywy dla tymczasowego aresztowania, w tym europejski nakaz nadzoru (decyzja ramowa 2009/829/WSiSW), powinny być stosowane bardziej systematycznie.

Jeżeli chodzi o **materialne warunki pozbawienia wolności**, rozwiązanie problemu przeludnienia wymaga nie tylko inwestycji w infrastrukturę, ale również reform strukturalnych w zakresie polityki wymiaru kary i częstszego sięgania po kary alternatywne. Poprawa opieki zdrowotnej, w szczególności w zakresie zdrowia psychicznego, zapobiegania samobójstwom i leczenia uzależnień, przyczyni się zarówno do poprawy wyników podczas pobytu w zakładzie karnym, jak i perspektyw reintegracji społecznej po zwolnieniu. Równie ważne jest rozszerzenie dostępu do edukacji, szkolenia zawodowego i sensownej pracy, tak aby pobyt w zakładzie karnym wspierał resocjalizację, a nie zwiększał ryzyko ponownego popełnienia przestępstwa.

Zabezpieczenia dla grup szczególnie wrażliwych muszą przekładać się na spójne praktyki za pośrednictwem systemów uwzględniających aspekt płci, placówek dostosowanych do potrzeb dzieci, infrastruktury zapewniającej dostęp i specjalistycznych usług dostosowanych do indywidualnych potrzeb. Należy rozszerzyć wykorzystanie narzędzi cyfrowych w celu ułatwienia składania skarg, monitorowania i kontaktów ze światem zewnętrznym, aby polepszyć dostępność i przejrzystość.

Należy również wzmocnić **mechanizmy monitorowania** zakładów karnych poprzez zapewnienie niezależnym organom monitorującym wystarczających zasobów oraz nadanie im odpowiednich kompetencji, aby ich zalecenia przekładały się na konkretne zmiany na lepsze.

Dzięki zidentyfikowaniu wyzwań systemowych i podkreśleniu najlepszych praktyk niniejsze sprawozdanie przyczynia się do bieżących wysiłków w celu poprawy zgodności z zaleceniem w sprawie pozbawienia wolności i z normami międzynarodowymi. Jego celem jest dostarczenie dowodów do dyskusji politycznej i wzmocnienie podstaw wzajemnego zaufania. Zapewnienie, aby tymczasowe aresztowanie było stosowane w ostateczności oraz aby materialne warunki pozbawienia wolności gwarantowały poszanowanie godności ludzkiej, jest nie tylko kwestią praw jednostki, ale jest również niezbędne dla skutecznego funkcjonowania ENA oraz, w szerszym ujęciu, dla wiarygodności współpracy sądowej w UE.

Komisja będzie zatem nadal usprawniać wymianę informacji na temat warunków panujących w ośrodkach detencyjnych w państwach członkowskich UE. W tym celu opracuje, w ścisłej współpracy z Radą Europy, **krajowe zestawienia informacji** na temat sytuacji w ośrodkach detencyjnych w poszczególnych państwach członkowskich.

Trwają również dyskusje na temat tego, w jaki sposób unijne organy monitorujące zakłady karne mogą **wykorzystać kwestionariusz** opracowany na potrzeby niniejszego sprawozdania, aby zwiększyć spójność praktyk monitorowania w całej UE.

Priorytetowo traktowane będą również **działania szkoleniowe** dotyczące wdrażania zalecenia. W tym kontekście odsyła się do przewodnika z 2025 r. po krajowych mechanizmach prewencji w zakresie monitorowania wdrażania zalecenia w sprawie pozbawienia wolności, opracowanego w ramach wspólnego projektu UE i Rady Europy <https://www.coe.int/en/web/implementation/european-npm-forum>.